

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Klimarådgiving som omstillingsrettet virkemiddel i jordbruket

NIBIO RAPPORT | VOL. 10 | NR. 103 | 2024

Hilde Halland¹, Jostein Brobakk², Sunniva Midthaug Solnør²

¹NIBIO, Avdeling for økonomi og samfunn og ²RURALIS

TITTEL/TITLE

Klimarådgiving som omstillingsrettet virkemiddel i jordbruket

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Hilde Halland, Jostein Brobakk, Sunniva Midthaug Solnør

DATO:	RAPPORT NR.:	TILGJENGELIGHET:	PROSJEKT NR.:	SAKSNR.:
26.09.2024	10/103/2024	Åpen	52695	21/01307
ISBN:	ISSN:		ANTALL SIDER:	ANTALL VEDLEGG:
978-82-17-03571-8	2464-1162		44	1

FINANSIØR:

Landbruksdirektoratet

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Hilde Halland

STIKKORD/KEYWORDS:

Klimarådgiving, klimatiltak, rådgivere, gårdbrukere

Climate advice, climate measures, advisers, farmers

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Landbruk og klima

Agriculture and climate

SAMMENDRAG/SUMMARY:

After the Agricultural Settlement 2021, the scheme with subsidies for climate advice was established as a three-year pilot. NIBIO and Ruralis have carried out an evaluation of this pilot, conducting 18 in-depth interviews with farmers and climate advisors, and two surveys among Norwegian farmers. The results show that support and familiarity with the scheme has increased, but that a third of the farmers do not plan to use this. Subsidies is an important reason for farmers to apply for climate advice. Farmers are satisfied with the climate advice, perceiving it contributed to comprehensive knowledge and increased motivation to implement measures. Advisors state that to reduce skepticism, it is important to communicate that climate measures may have positive impact on farm economy and management without increasing workload or investments. Advisors describe lack of capacity as a barrier to increased use of the scheme. We find that the climate advice measure is expedient, recommending the subsidy to continue, as a voluntary scheme. The advisory capacity must be increased, including advisers from a broader range of productions, and that better and more targeted information about the scheme is required.

LAND/COUNTRY:

Norge

GODKJENT /APPROVED

Audun Korseth

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Hilde Halland

NAVN/NAME

NIBIONORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

Denne rapporten er et resultat av det treårige forskningsprosjektet Klimarådgivning som omstillingsrettet virkemiddel i jordbruket (2022-2024). Prosjektet er finansiert gjennom Landbruksdirektoratets Klima- og miljøprogram (KMP).

NIBIO og Ruralis er samarbeidspartnere på like vilkår i prosjektet, der NIBIO har hatt prosjektleidelsen. Ruralis har hatt hovedansvaret for gjennomføring av surveyen Trender i norsk landbruk, og for øvrig har begge parter være ansvarlig og delaktig i datainnsamling, analyser og rapportering av resultater.

Prosjektleder fra NIBIO har vært Kamilla Skaalsveen fra 2022-2023 og Hilde Halland fra 2023. Fra Ruralis har Jostein Brobakk deltatt i hele prosjektperioden mens Maja Farstad har bidratt i 2022 og Sunniva Midthaug Solnør har bidratt siden 2023. Birger Vennesland (Avdelingsleder Økonomi og Samfunn i NIBIO) og Audun Korsæth (divisjonsdirektør i divisjon for matproduksjon og samfunn i NIBIO) har stått for kvalitetssikring av rapporten.

NLR bidro med egenfinansiert innsats i prosjektet for å sette oss i kontakt med aktuelle bønder for intervju. NLR og TINE bisto med å velge ut klimarådgivere for intervju.

Vi ønsker å takke alle de vi intervjuet, gårdbrukere og klimarådgivere, for verdifulle innspill og for bruk av deres tid. Vi vil også takke Landbruksdirektoratet for finansieringen og for informasjon og diskusjoner underveis i prosjektet.

Tromsø, 25.09.2024

Hilde Halland (prosjektleder NIBIO)

Innhold

1	Sammendrag.....	5
2	Introduksjon	6
2.1	Bakgrunn og mål for prosjektet.....	7
2.2	Metode og gjennomføring.....	8
2.3	Tidligere forskning	8
3	Resultater	11
3.1	Gårdbrukeres perspektiv.....	11
3.1.1	Hvilke gårdbrukere har kjennskap til og benytter seg av klimarådgiving	11
3.1.2	Gårdbrukeres motivasjon for gjennomføring av klimarådgiving og tiltak	15
3.1.3	Bondens vurdering av klimakalkulator og tiltaksplan	17
3.1.4	Ikke-brukernes perspektiv	19
3.2	Rådgiveres perspektiv.....	21
3.2.1	Rådgiveres perspektiv på hvordan tilbudet treffer	21
3.2.2	Rådgiveres strategier for en vellykket klimarådgiving	22
3.2.3	Rådgiveres utdanning, kompetanse og kapasitet	25
4	Diskusjon.....	28
4.1	Bruk og kjennskap til klimarådgiving	28
4.2	Økonomiske forhold	29
4.3	Organiseringen av klimarådgiving	30
4.4	Nytten av klimarådgiving.....	31
4.5	Skepsis og holdninger	32
4.6	Markedsføring, kommunikasjon og informasjon	33
5	Konklusjon og innspill til ordningen	35
5.1	Hovedfunn fra studiet	35
5.1.1	Bønders oppslutning, behov og motivasjon.....	35
5.1.2	Rådgivernes strategier og refleksjon rundt kompetanse og kapasitet	36
5.2	Innspill for videre utvikling av klimarådgivingsordningen	37
6	Referanser	40
7	Vedlegg	43

1 Sammenndrag

På initiativ fra partene i Jordbruksoppgjøret 2021 ble ordningen med tilskudd til klimarådgiving etablert. I pilotperioden fra 2021 til 2023 har tiltaket vært en del av RMP-ordningen, med en refusjonsordning for gjennomført klimarådgiving. Ambisjonen i Landbrukets klimaplan er at alle gårdsbruk tar i bruk klimakalkulatoren og får tilbud om klimarådgiving innen utgangen av 2025.

NIBIO og Ruralis har foretatt en evaluering av piloten, knyttet til følgende problemstillinger: oppslutning og kjennskap til ordningen, bønders motivasjon for å søke klimaråd og iverksette klimatiltak på eget bruk, bønders behov for klimarådgiving og en bruksspesifikk tiltaksplan, samt rådgiveres strategier og opplevelse av hvordan tilbudet treffer brukergruppen. Evalueringen skal i tillegg gi innspill til eventuelt revidering av tilskuddsordningen for klimarådgiving.

I evalueringsperioden er det gjennomført totalt 18 dybdeintervjuer: 9 med bønder som har gjennomført klimarådgiving på eget bruk og 9 med klimarådgivere fra NLR og TINE. I tillegg er det gjennomført to spørreundersøkelser blant norske bønder om ordningen (som del av Trender i norsk landbruk 2022 og 2024).

Fra 2022 til 2024 har både oppslutning (bønder som har gjennomført klimaråd eller planlegger å søke om å få gjennomført) og kjennskap til ordningen økt. I 2024 oppgir en av tre at de har eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving, og syv av ti kjenner til ordningen. Syv av ti bønder oppgir også at de kommer til å følge opp tiltaksplanen som ble utarbeidet i forbindelse med rådgivingen.

Samtidig oppgir nær fire av ti bønder at de ikke har noen planer om å benytte seg av tilbudet om klimarådgiving. Dette begrunnes med at man ikke føler noe ansvar fordi landbruket allerede drives bærekraftig nok og mangel på tiltro til klimatiltak på bruksnivå. En like stor andel frykter økte forpliktelser knyttet til tiltaksplan, og mangler kapasitet til å iverksette tiltak.

I intervju med bønder som har gjennomført klimarådgiving finner vi at tilfredsheten er høy, og at rådgivingen har bidratt til ny og mer helhetlig kunnskap og økt motivasjon for å iverksette tiltak på eget bruk, for eksempel knyttet til grovfôrkvalitet, dyrehelse og gjødselhåndtering. Både bøndene og rådgiverne ser driftsmessige fordeler ved å iverksette denne typen tiltak, i tillegg til å ha klimaeffekt. Samarbeidet mellom NLR og TINE trekkes også frem som positivt, da det gir en mer helhetlig tilnærming til vurdering av tiltak på bruk som har både fôr- og melkeproduksjon.

For å øke oppslutningen og redusere skepsisen blant bøndene, er det ifølge klimarådgiverne viktig å kommunisere at mange klimatiltak også har driftsmessige fordeler og ikke behøver å innebære økt arbeidsmengde eller utløse store investeringer. Klimarådgiverne mener det er behov for økt klimakunnskap blant bøndene, og kunnskap om bruksspesifikke tiltak, og vurderer at ordningen med klimaråd treffer målgruppen godt i så måte. Rådgiverne beskriver manglende kapasitet som en barriere for økt bruk av ordningen.

Tilskuddsordningen er en sentral del av dette virkemiddelet, ved at bøndene søker om refusjon av kostnadene knyttet til klimarådgiving. Resultater fra Trender viser at syv av ti bønder oppgir tilskudd som en svært eller ganske viktig årsak til at de søkte om klimarådgiving. Dernest motiveres bøndene av ønsket om å lære mer om landbrukets klimautfordringer og muligheten for å bidra positivt på vegne av landbruket. Klimakalkulatoren benyttes som utgangspunkt for dialog i utarbeidelse av tiltaksplan. Kalkulatoren har imidlertid forbedringspotensial og bøndene ønsker et bedre datagrunnlag for å kunne sammenlikne seg med andre bruk.

Vi finner at tilskuddsordningen er formålstjenlig, og anbefaler at tilskuddet videreføres. Samtidig må veiledningskapasiteten økes, og den bør omfatte flere produksjoner enn det som dekkes av NLR og TINE. Det kreves bedre og mer målrettet informasjon om ordningen, særlig knyttet til positive erfaringer i møte mellom rådgiver og gårdbruker. Klimarådgiving bør fortsette som en frivillig ordning.

2 Introduksjon

I Landbrukets klimaplan 2021 til 2030 (Norges Bondelag, 2021) er utrulling av en klimakalkulator og økt satsing på klimarådgiving ett av i alt åtte satsingsområder. I planen spesifiseres det en ambisjon om at “Alle gårdsbruk tar i bruk klimakalkulatoren og får tilbud om klimarådgiving innen utgangen av 2025” (s.2).

For å gjøre klimarelevant kunnskap tilgjengelig for bønder generelt og motivere til å gjennomføre klimatiltak, bestemte partene i Jordbruksoppgjøret 2020 at klimarådgiving skal innføres som tiltak i ordningen med regionale miljøtilskudd (RMP) (Prop. 118S (2019-2020)). Dette tilskuddet var en treårig pilotordning med oppstart ved søknadsomgangen 2021.

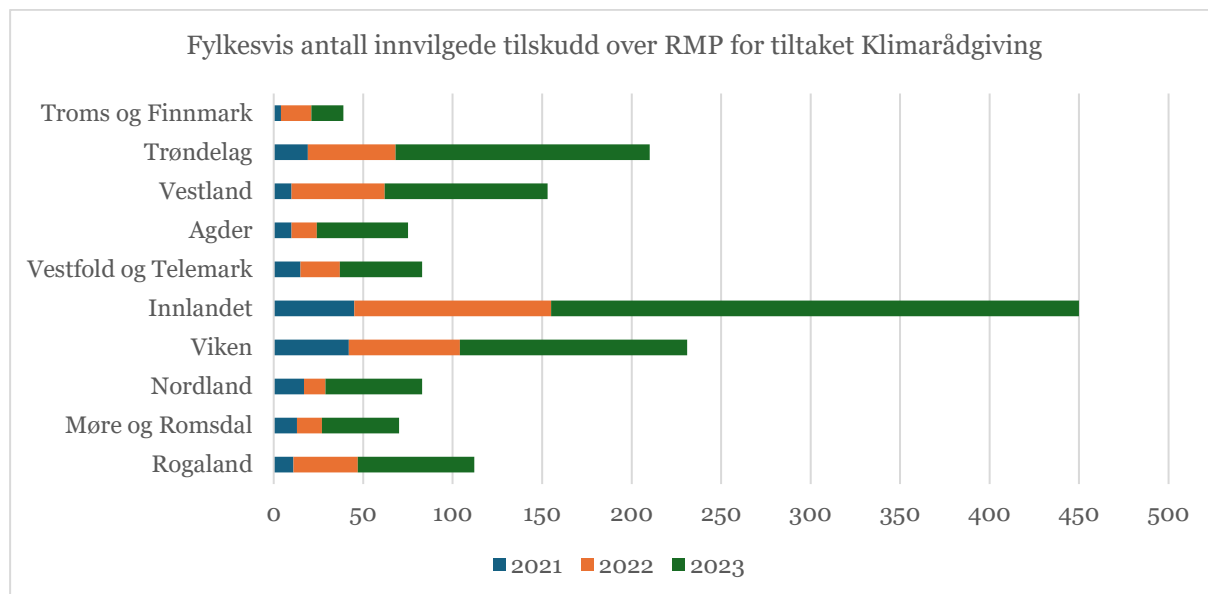
Norsk landbruksrådgiving (NLR) og TINE har i denne sammenheng utdannet egne rådgivere, og utviklet et tilbud for gårdbrukere som ønsker å få en gjennomgang av driften med tanke på tiltak som kan redusere utslipp og øke opptak av karbon. Tabell 1 viser hvor mange som har fått tilskudd etter gjennomført klimarådgiving i løpet av pilotperioden frem til oktober 2023.

Tabell 1. Tilskudd til Klimarådgiving gjennom RMP (data.norge.no Regionale Miljøtilskudd søknadsomgang 2021, 2022, 2023).

År (søknadsomgang)	Antall totalt	en-til-en	to-til-en	gruppe
2023	932	296	447	189
2022	388	154	100	134
2021	186	131		55
Alle tre år	1506	581	547	378

Gårdbrukere som mottar klimarådgiving fra godkjent rådgiverorganisasjon, kan søke om tilskudd gjennom RMP-ordningen. Rådgivingen gjennomføres enten som en-til-en rådgiving med en støttesats på 6000 kroner, to-til-en rådgiving med en støttesats på 8000 kroner, eller i gruppe med 2000 kroner per gårdbruker. Det skal også utarbeides en tiltaksplan for gården som en del av rådgivingen.

Figur 1, under, viser fylkesvis fordeling av innvilgede søknader for årene 2021 til 2023. Her ser vi at antall innvilgede søknader har økt fra år til år, etter som tiltaket har «fått virke». Flest innvilgede søknader, både samlet sett og for 2023, finner vi i Innlandet (295 innvilgede søknader i 2023), Trøndelag (142 innvilgede søknader) og Viken (127 innvilgede søknader). Færrest finner vi i Troms og Finnmark (18 innvilgede søknader), Møre og Romsdal (43) og Vestfold og Telemark (46) fylker. Vi gjør oppmerksom på at inndelingen følger gammel fylkesinndeling med 11 fylker, og at dette er faktisk antall innvilgede søknader og ikke prosentandeler. De fylkesvise fordelingene reflekterer i stor grad størrelsen på fylkene målt i antall bønder.

Figur 1. Antall innvilgede tilskudd over RMP ordningen for tiltaket Klimarådgiving per fylke og søkeromgang 2021, 2022 og 2023 (data.norge.no Regionale Miljøtilskudd søknadsomgang 2021, 2022, 2023).

Fortrinnvis skal klimakalkulatoren nyttes under klimarådgivingen. Klimakalkulatoren er et digitalt verktøy som skal gi gårdbrukere oversikt over utslipp fra bruket, og hva som kan gjøres for å redusere klimagassutslipp og øke karbonopptaket. Per 2024 er klimakalkulatoren klar for produksjonene for melkekyr, korn, svin, ammeku, potet, sau og slaktekylling, samt at det finnes en pilot på grønt (løk, gulrot og kålrot) og egg. Fra januar 2023 innførte TINE et bærekrafttillegg på 2 øre per liter melk for melkeprodusenter som tok i bruk klimakalkulatoren (TINE, 2023).

Før Jordbruksoppkjøret i 2024 ble ordningen evaluert, blant annet gjennom et oppdrag fra Landbruksdirektoratet ved Menon Economics (Westberg et al., 2024), og med innspill fra forskningsprosjektet som denne rapporten omhandler. I Jordbruksoppkjøret 2024 ble det bestemt at klimarådgiving skal tas ut av RMP og overføres til en ny tilskuddsordning under Landbruksdirektoratet. Fra Landbruksdirektoratet arbeides det høsten 2024 med å legge føringer for denne nye tilskuddsordningen.

2.1 Bakgrunn og mål for prosjektet

Denne rapporten viser arbeidet i prosjektet Klimarådgiving som omstillingsrettet virkemiddel i jordbruket, et samarbeidsprosjekt mellom NIBIO og Ruralis (2022-2024). Forskningsprosjektet ble satt i gang i forbindelse med klimarådgivningspiloten der formålet er å gi innspill til et mest mulig treffsikkert klimarådgivningstilbud, som når ut til flest mulig, og derigjennom har potensial til å øke landbrukets klimabidrag. Målene for forskningsprosjektet var å:

- (i) undersøke hvilke bønder som benytter seg av klimarådgiving, deres motivasjon for å søke klimaråd og deres motivasjon for iverksetting av klimatiltak på eget bruk
- (ii) undersøke rådgiveres strategier for en vellykket klimarådgiving, samt deres opplevelse av hvordan tilbudet treffer i brukergruppen
- (iii) øke forståelsen av bondens forventninger til og behov for klimarådgiving og brukerspesifikk tiltaksplan basert på resultater fra klimakalkulatoren
- (iv) gi innspill til evalueringen og revideringen av tilskuddsordningen for klimarådgiving som treårig pilotordning basert på brukernes erfaringer og ikke-brukernes begrunnelser for å avstå fra tilbudet

2.2 Metode og gjennomføring

Forskningsprosjektet har vært et treårig prosjekt fra 2022 til 2024. Prosjektperioden sammenfaller med at pilotordningen med klimarådgivning ble innført i 2022, utviklet gjennom perioden samt evaluert i forkant av, og endret etter, Jordbruksforhandlingene i 2024. Datainnsamlingen i prosjektperioden har vært både kvantitativ (spørreundersøkelse) og kvalitativ (dybdeintervju).

Spørreundersøkelsene i prosjektet er gjennomført som en del av Trender i norsk landbruk (Trender) i 2022 og 2024. Trender er en landsrepresentativ undersøkelse blant norske bønder som har vært gjennomført av Ruralis annethvert år siden 2002, og inneholder en rekke spørsmål knyttet til drift, produksjon, økonomi, sosiale forhold, mv. Bruttoutvalget i Trender trekkes tilfeldig fra Produsentregisteret (www.prodreg.no). De statistiske analysene er gjennomført ved bruk av statistikkprogram (SPSS).

I Trender 2022 ble det stilt spørsmål spesielt designet for å kunne besvare flere av problemstillingene i forbindelse med evalueringen av piloten med klimarådgivning. Disse spørsmålene ble gjentatt i Trender 2024, noe som gir oss muligheten til å se på utvikling over tid, det vil si ved begynnelsen og mot slutten av pilotperioden. I Trender 2022 ble det sendt ut spørreskjema til 3138 bønder (bruttoutvalg). I alt 1069 skjema ble besvart og returnert (nettoutvalg), som gir en svarprosent på 34. I 2024 var bruttoutvalget i Trender 3125, med 925 svar (nettoutvalg). Svarprosenten havnet på 29,4. En vurdering av nettoutvalget sett mot bruttoutvalget konkluderer med at representativiteten er god (Zahl-Thanem & Melås, 2022).

Det er også gjennomført to sett med totalt 18 dybdeintervju basert på semistrukturerte intervjuguider utarbeidet i samarbeid mellom forskere ved NIBIO og Ruralis: med ni gårdbrukere som har søkt og fått innvilget klimarådgivning i Trøndelag, Østlandet og Rogaland; og med ni utdannede klimarådgivere fra Norsk landbruksrådgiving (NLR) og TINE som har gjennomført rådgivning og utarbeidet tiltaksplan på bruksnivå i de samme regionene. Alle intervju ble gjennomført i første halvdel av 2023.

Gårdbrukerintervjuene ble gjennomført dels digitalt og dels ved gårdsbesøk, mens intervjuene med klimarådgiverne er i sin helhet gjennomført digitalt. Syv av ni gårdbrukere er melkebønder og disse har hatt to-til-en rådgivning med en rådgiver fra TINE og en fra NLR. De to gårdbrukerne som ikke hadde melkeproduksjon, har hatt en-til-en rådgivning med rådgiver fra NLR. For utenom melk/storfe hadde gårdbrukerne kornproduksjon (4 bruk), svin (2 bruk) og sau (3 bruk).

Av de intervjuede rådgiverne, er syv ansatt i NLR og to av rådgiverne ansatt i TINE. NLR og TINE bisto med å velge ut klimarådgivere, mens NLR bisto med å plukke ut gårdbrukere. Vi gjør oppmerksom på at intervjuene ikke er representative, men bidrar med nyttig dybdekunnskap. Intervjuene ble tatt opp, transkribert og deretter anonymisert. Analyse av intervjudata er gjennomført ved bruk av programmet NVivo. Studiet ble omsøkt og godkjent gjennom forskningstjenesten Sikt som sikrer at persondata behandles korrekt og at behandling av personopplysninger oppfyller krav i personvernregelverket.

Gjennom prosjektperioden har prosjektlederne holdt seg oppdatert på prosessen rundt evalueringen i forkant av Jordbruksoppgjøret 2024. Blant annet leverte prosjektet en delrapport av foreløpige funn til Landbruksdirektoratet i desember 2023. To av prosjektmedarbeiderne har også deltatt i Menon Economics sin evaluering av pilotordningen (Westberg et al., 2024).

2.3 Tidligere forskning

Tidligere forskning har vist at respons på klimaendringer, og opplevelsen av at det er nødvendig med tiltak, blant norske gårdbrukere har vært relativt lav (Brobakk, 2017; Flemsæter et al., 2018). Mens dette beskrives som en barriere for klimatilpasning i landbruket (Barnes & Toma, 2012; Prokopy et al., 2015), hevder både norske og internasjonale studier at gårdbrukeres klimahensyn ikke er den mest vesentlige driveren av klimatiltak, men at det er de gårdsrelaterte fordelene ved tiltak som motiverer

mest (Burton & Farstad, 2019; Davidson et al., 2019; Farstad et al., 2022; Moerkerken et al., 2020; Rhymes et al., 2023). Videre, påvirkes bønders valg gjerne av en rekke komplekse og samvirkende faktorer som burde tas i betraktning når man skal fremme klimatilpasning, blant annet holdninger, landbrukskontekst, verdier, gårdsdrift, livssyklus, alder, nettverk og økonomi (Brown et al., 2021; Burton & Otte, 2022; Darnhofer 2020; de Boon et al., 2022; Kreft et al., 2023; Lujala et al., 2015). En tidligere studie av Trender fra 2020 om bønders iverksetting av klimatiltak, finner også at bønder som er yngre, har større bruk, høyere inntekt eller har landbruksfaglig utdanning, har større sannsynlighet for å gjennomføre eller planlegge å gjennomføre en del klimatiltak (Melås, 2020). Kvam og Stræte (2018) har på sin side vist at hvor aktivt man bruker ulike kunnskapskilder er en indikator på hvor motivert bonden er for innovasjon og endring, inkludert gjennomføring av klimatiltak på eget bruk.

Det er også verdt å merke seg at litteraturen beskriver ulike former for klimatiltak i landbruket. På den ene siden, kan de ha som mål å tilpasse gårdsbruket til å bli mer robust i møte med klimaendringer (for eksempel ekstremvær), og på den andre siden kan klimatiltak ha til hensikt å redusere klimagassutslipp. Internasjonale studier har vist at til tross for at flere bønder kan støtte klimatilpasning av bruket, kan færre være villige til å gjennomføre klimagassreduserende tiltak (Arbuckle et al., 2015; Läpple, 2023; Tzemi & Breen, 2019). Dette kan henge sammen med hvorvidt tiltak oppleves å være til gårdens fordel eller ikke, som argumentert tidligere (f.eks. Farstad et al. 2022), og at noen gårdbrukere frykter at klimagassreduserende tiltak kan føre til dårligere lønnsomhet på gården (Gomes & Reidsma, 2021; Läpple, 2023).

Tidligere forskning viser også at rådgivingstjenesten i en rekke land har blitt privatisert, og at dette nå er en tjeneste bønder må betale for (bl.a. Klerkx m.fl. 2017). Denne utviklingen har ført til at noen bønder, ofte på de mindre brukene, har mindre kontakt med rådgivere, mens bønder på større og mer avanserte gårdsbruk har mer kontakt. Basert på tidligere analyser av Trender i norsk landbruk, har Melås (2020) vist at kunnskapsrike rådgivere har større betydning for gjennomføring av tiltak blant bønder med landbruksutdanning enn blant bønder uten landbruksutdanning. Det gir oss grunn til å anta at rådgivere faktisk overfører kunnskap til bønder som søker rådgiving, og at denne kunnskapsoverføringen/kunnskapstilegnelsen medfører endret praksis på bruksnivå.

Hvorvidt rådgivere tilpasser forslag og anbefalinger om tiltak til gården, kan også ha stor betydning for om gårdbrukeren gjennomfører tiltak eller ikke (Läpple, 2023; Norton & Alwang, 2020). Det er også flere internasjonale studier som finner at finansiering og tilgjengelighet av tilpassede rådgivingsprogrammer og kunnskapskanaler for gårdbrukere er avgjørende for å kommunisere fordeler og vurderinger av klimahensyn og klimatiltak i landbruksnæringen (Haigh et al., 2018; Kalimba & Culas, 2020; Raj & Garlapati, 2020; Vinco et al., 2023). Til sammenligning, har Farstad et al. (2024) undersøkt hvordan norske klimarådgivere påvirker gårdbrukere til å gjennomføre klimatiltak på egen gård og finner at kommunikasjon av fordelene med gjennomføring av klimatiltak er en viktig strategi for rådgivere og at dette ser ut til å stimulere til økt støtte for slike tiltak blant gårdbrukere.

Grader av klimaskepsis, fra benektelse av at det foregår menneskeskapte klimaendringer til skepsis til foreslåtte klimapolitiske løsninger, er alltid en del av bakteppet når klimatiltak i jordbruket blir diskutert. På samfunnsnivå kan vi snakke om ulike former for klimaskepsis. Austgulen & Stø (2013, s. 125) peker på tre av disse: trendskepsis (om klimaendring faktisk forekommer), årsaksskepsis (om endringene skyldes menneskelig aktivitet) og virkningsskepsis (om virkningene er utelukkende negative, og/eller overdrives). Nordgaard (2011) har pekt på en fjerde type, som kan kalles konsekvensskepsis. Konsekvensskepsis vil si at vi ikke helt tror på framskrivning av konsekvenser, og oppfører oss som om endringene ikke vil få noen betydning. I en studie av norske bønders klimaholdninger trakk Brobakk (2017) frem en femte type skepsis, som er relevant i denne sammenhengen: *løsningsskepsis*. Løsningsskepsis viser til gårdbrukeres usikkerhet rundt effektene av klimapolitiske løsninger, og ikke selve klimaendringene. Studier fra både Norge (Kvalvik et al., 2011; Skarbø & Vinge, 2012) og andre land (f.eks. Asplund, 2014) har vist at gårdbrukere er usikre på

hvordan de skal tilpasse seg effekten av ny klimapolitikk på driftsmessige forhold. Studier av opinionen i europeiske land viser også at Norge har en høyere andel klimaskeptikere enn andre europeiske land, og at en av fire kan regnes som skeptikere etter de fire første kategoriene presentert over (Duffy et al., 2022). Om man inkluderer løsnings­skepsis antas andelen klimaskeptikere å være enda større (Brobakk, 2017).

3 Resultater

Dette kapittelet viser de viktigste funnene og resultatene fra datainnsamlingen. I første delkapittel (3.1) presenteres bønders perspektiv på ordningen. Disse resultatene er både fra Trender og fra dybdeintervjuer. I andre delkapittel (3.2) presenteres funnene fra dybdeintervjuene med rådgiverne.

3.1 Gårdbrukeres perspektiv

I studien har vi undersøkt hvor mange gårdbrukere som er kjent med og/eller har benyttet seg av tilbudet og hvilke typer bønder dette er. Videre, presenteres gårdbrukeres motivasjoner for å gjennomføre klimaråd og deres vurderinger av klimakalkulator og tiltaksplan. Til sist, gjør vi rede for gårdbrukeres årsaker til å ikke benytte seg av tilbudet.

3.1.1 Hvilke gårdbrukere har kjennskap til og benytter seg av klimarådgiving

I Trender 2022 og 2024 spurte vi om kjennskap til klimarådgiving under ordningen med RMP, og hvor mange som har benyttet seg av tilbudet. I 2024 oppgir 12 prosent at de har benyttet seg av klimarådgiving mens 22 prosent sier at de har planer om å benytte seg av tilbudet, til sammen 34 prosent. I 2022 var tallene hhv. 5 og 16 prosent, til sammen 21 prosent. Videre sier 36 prosent i 2024 at de ikke har planer om å benytte tilbudet (mot 38 prosent i 2022), mens 31 prosent ikke kjenner til tilbudet (mot 41 prosent i 2022).

Basert på svarene i Trender ser vi med andre ord en økt tendens til faktisk bruk og planer om å benytte tilbudet i løpet av pilotperioden, og at langt færre sier at de ikke kjenner til tilbudet. Andelen som sier at de ikke kommer til å benytte seg av tilbudet har holdt seg relativt stabilt.

Tabell 2. Har du benyttet deg av klimarådgiving knyttet til ordningen med regionale miljøtilskudd (RMP)? Trender i norsk landbruk 2022 og 2024 (Prosent)

Svaralternativ	2022	2024
Ja	5	12
Nei, men har planer om å benytte meg av tilbudet i år eller neste år	16	22
Nei, jeg har ingen planer om å benytte dette tilbudet	38	36
Nei, jeg kjenner ikke til dette tilbudet	41	31
Total	100	100
N	920	925

Resultatene fra Trender, med økt oppslutning fra 2022 til 2024, reflekterer Landbruksdirektoratets tall som viser at innvilgede søknader om refusjon for gjennomført klimarådgiving har økt fra 388 i 2022 til 932 i 2023 (kapittel 1). Økningen er også i tråd med ambisjonen for tiltaket, at alle bønder skal ha fått tilbud om klimarådgiving på eget bruk innen 2025.

Vi har undersøkt bakgrunnsfaktorer som kan tenkes å påvirke sannsynligheten for å slutte opp om dette virkemiddelet – det vil si at man har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving på eget bruk. Under viser vi krysstabellanalyser og en regresjonsanalyse som undersøker disse faktorene. Analysene er basert på 2024-tall. De faktorene vi undersøker er faktorer som ofte bidrar til å forklare variasjon i holdninger og praksiser på bruket, og er landbruksfaglig utdanning, inntekt fra bruket og bruksstørrelse (eid areal). I tillegg har vi sett på hvilken betydning medlemskap i NLR eller TINE har – som er de som har hatt rådgivere ute på brukene i rådgivingspiloten så langt. I tabellen under (Tabell 3), viser vi resultater kun for de som har gjennomført, eller planlegger å gjennomføre rådgiving, brutt ned på ulike bakgrunnsvariabler.

Tabell 3 viser at blant bønder uten landbruksutdanning har 25 prosent gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimaråd på eget bruk, sammenlignet med 34 prosent av alle bønder. Vi ser at andelen som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving øker med økende grad av utdanning: 41 prosent av de med landbruksutdanning på videregående nivå har gjennomført eller planlegger å gjennomføre, mens for de med høyere landbruksutdanning (høgskole- eller universitetsnivå) er andelen 89 prosent. På samme vis ser vi at jo større bruket er (eid areal) og jo høyere inntekten fra bruket er, jo høyere er også andelen som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving. Begrunnelsen for at vi benytter kategorien eid areal for bruksstørrelse er antakelsen om at bønder ofte føler mer ansvar for å ta vare på arealer man eier selv, enn arealer man leier av andre.

Hvorvidt man er medlem i NLR eller TINE har også betydning: 41 prosent av NLR-medlemmer og 44 prosent av TINE-medlemmer har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving, mot 34 prosent i populasjonen som helhet.

Tabell 3. De som har og har planer om å benytte seg av klimarådgiving, etter landbruksfaglig utdanning, gårdsinntekt, organisasjonsmedlemskap og bruksstørrelse. Trender i norsk landbruk 2024 (Prosent).

Variabel		%
Landbruksfaglig utdanning	Ingen	25
	Videregående skole	41
	Universitet/høgskole	89
Gårdsinntekt	0-99 999 kroner	21
	100-199 999 kroner	32
	200-399 999 kroner	39
	400 000 kroner og over	48
Medlemskap	NLR	41
	TINE	44
Bruksstørrelse	0-99 daa	22
	100-249 daa	36
	250-499 daa	46
	500-999 daa	48
	1000 daa og over	63
Gjennomsnitt		34

I en utvidet analyse har vi gjennomført en regresjonsanalyse for å undersøke forklaringskraften til flere bakgrunnsvariabler, hvordan disse virker sammen og i hvilken grad disse faktorene har signifikant forklaringskraft. At forklaringskraften til en bakgrunnsvariabel er signifikant betyr at sammenhengen er reell og ikke skyldes tilfeldigheter i datamaterialet. I tabell 4 viser vi resultatene fra regresjonsanalysen. Spesifisering av bakgrunnsvariablene kan leses i vedlegg 1 til rapporten.

Tabell 4. OLS-regresjon med oppslutning (har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimaråd) som avhengig variabel. Standardiserte regresjonskoeffisienter og signifikansnivå. Forklart varians, R² 0,209. Trender 2024.

Variabel	Standardisert betakoeffisient	Signifikans
Kjønn	-0,059	
Alder	-0,214	***
Gårdsinntekt	0,057	***
Bruksstørrelse	0,058	*
Landbruksfaglig utdanning	0,156	**
Viktig for å gjennomføre klimaråd: Tilskuddsordning	-0,282	***
Holdningsvariabler:		
Det er alt for store klimagassutslipp fra landbruket	0,016	
Prioritere sterkere: Redusere klimagassutslippene fra landbruket	0,157	*
Jeg tror mitt gårdsbruk vil bli negativt påvirket av klimaendringer de neste 10 årene	-0,046	

*** sig. <0,001

** sig. <0,01

* sig. <0,05

Regresjonsanalysen viser at følgende bakgrunnsvariabler har signifikant betydning for sannsynligheten for at det blir gjennomført klimaråd på bruket, eller at dette planlegges i løpet av det neste året; lavere alder, høyere gårdsinntekt, større eid areal, høyere landbruksfaglig utdanning og at ordningen er tilknyttet en tilskuddsordning. I tillegg ser vi at de som mener at landbruket bør prioritere reduksjon av klimagassutslipp fra sektoren sterkere enn i dag, også er mer tilbøyelig til å ha gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimaråd på eget bruk. Forklart varians på 0,209 betyr at 20,9 prosent av variasjonen i den avhengige variabelen forklares ved hjelp av de uavhengige variablene som er inkludert i modellen.

Sett i sammenheng med dybdeintervjuene, forteller flere at de anser seg selv som over gjennomsnittet interessert i klimaspørsmål sammenlignet med andre gårdbrukere. Flere av dem har vært tidlig ute med ulike tiltak, som for eksempel installering av solcelleanlegg. To av gårdbrukerne er også engasjerte i prosjekter knyttet til klima gjennom Bondelaget og en annen bonde forteller at de er med som pilotbonde i et prosjekt på jordhelse.

Bonde 3: Jeg har en innstilling sånn at for å bli bedre så må du prøve noe nytt. Du kan ikke bare gjøre som du gjorde før, (...) Sånn som landbruket har utviklet seg nå så må man følge utviklingen, for ellers blir man hengende etter.

I tillegg til å studere hvor mange som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimaråd på eget bruk, har vi også sett nærmere på graden av kjennskap til dette virkemiddelet. I Trender 2022 oppga 41 prosent av alle at de ikke kjente til virkemiddelet. I 2024 er dette redusert til 31 prosent i hele landet. Dette er med andre ord en gruppe bønder som ikke har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgeving, eller svarer at de ikke skal benytte seg av tilbudet, fordi de ikke kjenner til det.

Ser vi på ulike bakgrunnsvariabler i tabell 5 under, er mønsteret det samme som for gjennomført eller planlagt gjennomført klimarådgeving på eget bruk. Mens 31 prosent av alle sier at de ikke kjenner til dette tilbudet, er andelen synkende jo høyere landbruksfaglig utdanning bonden har, jo høyere gårdsinntekten er og jo større bruket er. Vi ser også at andelen som ikke kjenner til tilbudet blant medlemmer av NLR er 22 prosent, mens 24 prosent av TINE-medlemmene ikke kjenner til tilbudet.

Tabell 5. Andel som har svart at de ikke kjenner til tilbudet om klimarådgiving, etter landbruksfaglig utdanning, gårdsinntekt, organisasjonsmedlemskap og bruksstørrelse. Trender i norsk landbruk 2024 (Prosent).

Variabel		%
Landbruksfaglig utdanning	Ingen	37
	Videregående skole	26
	Universitet/høgskole	15
Gårdsinntekt	0-99 999 kroner	42
	100-199 999 kroner	33
	200-399 999 kroner	22
	400 000 kroner og over	19
Medlemskap	NLR	22
	TINE	24
Bruksstørrelse	0-99 daa	40
	100-249 daa	29
	250-499 daa	21
	500-999 daa	10
	1000 daa og over	19
Totalt		31

Vi har også sett etter fylkesvise forskjeller i oppslutning (gjennomført og planlegger å gjennomføre klimarådgiving) og kjennskap, basert på Trender 2024. Vi legger til grunn en inndeling i 11 fylker, ettersom Trender 2024 er gjennomført etter gammel fylkesinndeling. Oslo er utelatt i både oversiktene og analysene på grunn av veldig lavt antall gårdbrukere representert i utvalget. I tabell 6 under, viser vi fylkesvis fordeling for de som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre, og grad av kjennskap til tilbudet om klimarådgiving. Resultatene viser at vi finner høyest *oppslutning* om klimarådgiving i Innlandet (45 prosent), Vestfold og Telemark (43 prosent) og Møre og Romsdal (42 prosent). Lavest oppslutning finner vi i Agder (14 prosent), Troms og Finnmark (16 prosent) og Vestland fylke (21 prosent).

Tabell 6. Andel bønder som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving, og andel som ikke kjenner til ordningen, etter fylke. Trender i norsk landbruk 2024 (Prosent).

Fylke	Har gjennomført eller planlegger	Kjenner ikke til ordningen
Troms og Finnmark	16	48
Nordland	36	33
Trøndelag	33	36
Møre og Romsdal	42	31
Vestland	21	44
Rogaland	31	33
Agder	14	50
Vestfold og Telemark	43	23
Viken	34	19
Innlandet	45	25
Totalt	34	31

Om vi ser på *kjennskap* til ordningen, er det høyest andel som sier de ikke kjenner til ordningen i Agder (50 prosent), Troms og Finnmark (48 prosent) og Vestland (44 prosent). Dette er også de tre fylkene med lavest andel som sier de har gjennomført, eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving på eget bruk. Høyest kjennskap til ordningen finner vi i Viken (19 prosent sier de ikke kjenner til ordningen), Vestfold og Telemark (23 prosent) og Innlandet (25 prosent). Samlet sett finner vi med andre ord at det er en sammenheng mellom hvorvidt man kjenner til ordningen med klimarådgiving på eget bruk, og oppslutning (har gjennomført eller planlegger å gjennomføre). Om vi sammenlikner disse fylkesvise variasjonene (tabell 6) med den fylkesvise fordelingen i antall innvilgede søknader (figur 1), ser vi at Innlandet både har flest innvilgede søknader og høyest andel oppslutning, mens Troms og Finnmark ligger lavest både i faktisk innvilgede søknader og prosentvis oppslutning. Øvrig variasjon reflekterer fylkenes ulike størrelse og ulikt mål: figuren for innvilgede søknader viser antall, mens resultatene fra Trender 2024 viser prosent.

Hvordan gårdbrukere blir kjent med tilbudet om klimarådgiving kan også gi en indikasjon på kjennskap til ordningen. I intervjuene spurte vi derfor hvordan de ble kjent med tilbudet. To av de intervjuede gårdbrukerne forteller at de ble kjent med tilbudet gjennom møter og tillitsverk i organisasjonene. Tre av gårdbrukerne hørte om det gjennom andre landbruksfaglige prosjekter eller stillinger. Av andre, ble det også nevnt informasjonsskriv, annen rådgiving fra rådgivingstjenesten eller informasjonsmøter fra faglagene.

Bonde 2: det gjelder å komme inn når det er treffpunkt fra før. Fordi å sette et eget møte om klima da er det ikke bestandig at det kommer så mye folk.

Kort oppsummert har kjennskap til og oppslutning om klimarådgiving økt fra 2022 til 2024. Det er høyere oppslutning blant de gårdbrukerne med lavere alder, høyere utdanning, høyere gårdsinntekt, blant medlemmer i TINE eller NLR, blant de med større gårdsbruk, og blant gårdbrukere bosatt i fylkene Innlandet, (tidligere) Vestfold og Telemark, og Møre og Romsdal. Det er også høyere oppslutning blant de gårdbrukerne som mener landbruket bør prioritere klimagassutslipp.

3.1.2 Gårdbrukeres motivasjon for gjennomføring av klimarådgiving og tiltak

De som i Trender svarte at de har mottatt klimarådgiving, eller planlegger dette i år eller neste år, ble fulgt opp med spørsmål knyttet til motivasjon. Her ble bøndene presentert for fem forhåndsdefinerte alternativer, og de skulle krysse av på en skala fra svært viktig til ikke viktig, med verken eller som midtkategori. Resultatene viser at tilskuddsordningen er det alternativet som flest mener er svært eller ganske viktig (tabell 7, under). 59 prosent svarte dette i 2022, mot 70 prosent i 2024. I motsatt ende svarer 33 prosent i 2022 at de ønsker å benytte klimatall i forbindelse med markedsføring av produkter fra egen gård, mot 28 prosent i 2024. I overkant av halvparten av de spurte oppgir driftsmessige fordeler knyttet til gjennomføring av klimatiltak på eget bruk. Tabellen viser videre få endringer på de øvrige motivasjonsfaktorene fra 2022 til 2024.

Tabell 7. Hvis du har mottatt eller planlegger å motta klimarådgivning, hvor viktig er hver av følgende faktorer for ditt ønske om denne typen rådgivning? Prosentandel som har svart svært viktig eller ganske viktig. Trender 2022 og 2024.

Påstander	2022	2024
Jeg ønsker å få ut klimatall som kan brukes til å markedsføre produkter fra egen gård	33	28
At rådgivningstilbudet er knyttet opp mot en tilskuddsordning	59	70
Jeg ønsker å øke mitt klimabidrag	54	56
Jeg ønsker å delta fordi jeg ser driftsmessige fordeler ved klima-aktuelle tiltak	54	54
Jeg ønsker å lære mer om klimautfordringer i landbruket	61	64

De fleste av de intervjuede bøndene viser interesse for klimaspørsmål, og forteller at hensynet til klima og å redusere klimagassutslipp er en viktig motivasjon for å gjennomføre klimarådgiving og klimatiltak. Det som også beskrives som en avgjørende motivasjon er å kunne forbedre drifts- og produksjonsmetoder på egen gård. Flere forteller at det ofte er en sammenheng, og at tiltakene de blir presentert for i rådgivningen, som er gunstige for klimaarbeidet, også ofte er fordelaktige for gårdsdriften.

Bonde 9: Klimaarbeidet blir rett og slett vinn-vinn. Det er sammenhengen mellom økonomi, agronomi og klima. Jeg tror det er de tre faktorene som gjorde at jeg ble såpass interessert i tilbudet.

Selv om gårdbrukerne i intervjuene forteller at det er den mulige effekten av tiltakene, både for klima og på gårdsnivå, som er det viktigste for dem, viser også intervjuene at det økonomiske tilskuddet (i perioden gitt gjennom RMP) er viktig for gjennomføringen av klimarådgiving.

Bonde 2: Det er nok i utgangspunktet den agronomiske biten og den gevinsten der som jeg tror var avgjørende. Også er det jo tilskuddsordningen som også betyr en del. Det dekker jo opp en del av investeringene. Jeg tror det er fornuftig at sånne ting er med å påvirke for da er det lettere å gjøre valg på sånt.

En gårdbruker reflekterer over økonomiske utfordringer med å kunne gjennomføre tiltak, fordi man ikke har økonomi til å feile med nye initiativ som igangsettes på gården. Økonomi spiller også en vesentlig rolle i valg av tiltak, da en del tiltak for å redusere klimaavtrykket kan innebære større investeringer. Å betale for klimarådgivingen kan også være en barriere, selv om man får refusjon, ettersom den kan komme en stund senere.

Bonde 8: Jeg vet at det er noen som sliter med økonomien, så det å faktisk betale 8000 først på året og vente helt til man får tilskudd, det er en barriere.

I tillegg nevnes det at bankenes «grønne lån» til de som har gjennomført klimarådgiving er motiverende, og at TINEs strategi med gulrot fremfor pisk, dvs. bærekrafttillegget på 2 øre per liter melk for melkeprodusenter som tok i bruk klimakalkulatoren, har vært viktig for å få melkebønder inn i ordningen. Dette viser at økonomi er en viktig faktor for klimaarbeidet i landbruket.

Bonde 9: det var genialt av TINE med 2 øre. (...) Jeg synes det hadde vært verre om du hadde fått 20% reduksjon i tilskuddet, for det blir en sånn stressfaktor.

De fleste av de intervjuede bøndene uttrykker at ordningen og rådgivingen har gitt dem nyttig innsikt og kunnskap.

Bonde 9: klimakalkulatoren og klimaarbeidet har vært med å gi meg en ny innsikt med dette med sosial og økonomisk bærekraft, også klimamessig. Man får en helhet rundt det.

Særlig vektlegges rådgivernes pedagogiske evne til å tilpasse rådgivingen til den enkelte bonde og tilpasse aktuelle tiltak til gårdens behov. Samarbeidet mellom TINE- og NLR-rådgivere roses av melkebøndene, som peker på at rådgiverne bidrar med hver sin spesialiserte kunnskap som utfyller hverandre godt og som gir en helhetlig gjennomgang av driften og melkeproduksjonen.

Bonde 1: De jeg hadde på besøk var egentlig veldig bra, men hadde jeg bare hatt den ene (...) da hadde det vært mangelfullt. (...) Hvor mye får med [hvilken] energibalanse [kyrne] trenger av hvordan type kraftfôr det er TINE god på. Men før du kjører ut gjødsel på våren til at du høster det så er NLR best da. Men til sammen så ble det en fullverdig rådgiving for meg.

Bonde 9 savnet imidlertid rådgivere med mer kompetanse på klimarådgiving innenfor svineproduksjon.

Bonde 9: Dessverre så er ikke Nortura ... Jeg synes det er viktig å få inn svineproduksjonen også. (...) Jeg er opptatt av at vi må dokumentere det vi gjør, og det er det jeg savner i svineproduksjonen.

Omdømme, synlighet og behovet for å vise at landbruket bidrar i klimaarbeidet er også motiverende for å gjennomføre rådgiving og tiltak. En bonde forteller at landbrukets klimaavtale med staten er sentral, og at det å henge med i utviklingen vil være viktig for hvorvidt det er lønnsomt å være bonde i

fremtiden. En annen bonde mener at klimaarbeidet er viktig for å kunne levere de produktene som kommer til å etterspørres av forbrukere og markedet i fremtiden.

Bonde 1: Jeg synes at det er minst like viktig for å få utført senkning av klimaavtrykket på gården, som å dokumentere at vi faktisk har lavt klimaavtrykk på matbørsen i Norge. Så det å få i gang dokumentasjonen der. Det synes jeg er den viktigste jobben.

Flere bønder forteller også at de helst vil delta frivillig og selv bestemme hvilke tiltak som passer for dem, enn å bli pålagt rådgiving eller tiltak i fremtiden. Dette henger sammen med at de ønsker å unngå å bli overstyrt av fremtidige krav og ser på klimarådgiving som en måte å delta aktivt og kontrollere hvilke tiltak som passer best for deres gård.

Bonde 2: Jeg tenker det at vi har ikke noe valg, vi må bare levere, og da er det mye bedre at vi har den avtalen som er. For ellers så kommer det noen og definerer krav og hvordan ting skal være. Det kan bli mye verre.

Noen av de intervjuede gårdbrukerne forteller også at man kan bli motivert til eget klimaarbeid gjennom å høre om planlagte eller gjennomførte tiltak på andre gårder.

Bonde 8: når det er en bonde som sier det, så tenkte jeg: – Ja, du klarte det. Da klarer jeg det også. Men hvis en rådgiver hadde sagt det eller en selger (...) da hadde jeg nok vært mer avholden til å gjøre noe.

Ideen om at bønder ofte lærer og blir motivert av andre bønder har blitt formalisert av Bondelaget gjennom «spydspissbønder» som arbeider for å fremme klimaarbeid og klimakalkulatoren i landbruket blant andre bønder.

Samlet sett motiveres bøndene av muligheter for forbedret agronomi, en helhetlig oversikt over bruket, produksjonsoptimalisering, kunnskap om klimagassreduksjon, og ønsket om å være en del av utviklingen markedet og samfunnet for øvrig går i. Å lære fra andre bønders erfaring med klimarådgiving og gjennomføring av tiltak kan også være motiverende. Økonomisk støtte reduserer barrierene for deltakelse, mens behovet for å synliggjøre klimaarbeidet og gjennomføre selvbestemte tiltak, heller enn å håndtere fremtidige krav, er med på å drive beslutningen om å gjennomføre klimarådgiving og klimatiltak. I neste kapittel går vi nærmere inn på forventninger til og opplevelsen av klimakalkulatoren og tiltaksplanen.

3.1.3 Bondens vurdering av klimakalkulator og tiltaksplan

Denne delen ser på bondens vurdering av de spesifikke verktøyene som inngår i rådgivingen: klimakalkulatoren og tiltaksplanen. Generelt, fremstår bøndene positive, men peker på noen mangler og forbedringspotensial, særlig knyttet til klimakalkulatoren.

Klimakalkulatoren omtales som et nyttig verktøy i klimarådgivingen. Bøndene viser interesse for å sammenligne egne tall over tid eller sammenligne seg med andre. Kalkulatoren kan også oppleves nyttig for å vurdere konkrete CO₂-utslipp.

Bonde 2: Jeg klarer ikke å komme på hvordan jeg kom ut i forhold til landet, men det er nå interessant. Kanskje jeg skal hente dataen, jeg ble nysgjerrig selv da. (...) Jeg tror det handler om å konkurrere med seg selv. Det er det viktigste.

Mens kalkulatoren har et potensiale for sammenligning og driftsoversikt, opplever flere at den har behov for forbedringer. For det første, forteller noen av bøndene at kalkulatoren er kompleks å forstå, spesielt uten veiledning. For det andre, forteller flere bønder at de ikke har tillit til tallene, noe som støttes av rådgiverne. Av utviklingsbehov nevnes blant annet dokumentasjon av karbon i jord, karbonbinding i skog, energikilder (f.eks. solcellepanel), avregning av transportkostnader, klimagassutslippsfordeling fra biogass, dieselforbruk ved utstyrsleie, bedre oversikt over grovfôret, dokumentasjon av dyr på utmarksbeite, samt ønsker om at grovfôrregnskapet kommer tilbake.

De intervjuede bøndene fremstår villige til å bidra med å forbedre kalkulatoren, men føler en viss frustrasjon overfor egen næring.

Bonde 1: Jeg blir oppgitt over egen næring av og til, men det det er noen få sjeler som roper veldig høyt og de høres veldig godt da. Også er det kunsten å lete feil. Ja, det er lett å finne feil, men er det ikke bedre å se potensialet isteden [og] være med på å ta et tak og forbedre den?

Kravet om full datadeling for bruk av klimakalkulatoren gir også grobunn for en viss skepsis blant noen bønder. Det fryktes at dataene kan misbrukes av forvaltningen, til å sette bøndene i et dårlig lys eller til ugunstig sammenligning mellom bønder. Dette skaper usikkerhet i forbindelse med å dele data, og kan være en barriere for deltakelse. Denne skepsisen kan også henge sammen med opplevelsen av et økt press om klimaarbeid i jordbruket. Det var ikke en sterk skepsis blant de intervjuende bøndene, men flere nevnte at dette gjaldt for andre, og at bruken av begrepet «klima» kan virke avskrekkende.

Bonde 6: Det er mange som synes dette er noe tull, for de mener jo at de driver så bærekraftig som de bare kan.

I Trender 2022 og 2024 spurte vi de som har gjennomført klimarådgiving på eget bruk i hvilken grad de kommer til å følge opp tiltaksplanen som ble utarbeidet. I 2022 og 2024 var dette henholdsvis 49 og 159 bønder. I 2022 svarte ni av ti at de i stor eller noen grad kommer til å følge opp planen. I 2024, har andelen sunket til i overkant av syv av ti. Andelen som sier de ikke kommer til å følge opp planen har økt fra 2 prosent i 2022 til 11 prosent i 2024. I 2024 gjelder dette 18 bønder i utvalget. Antallet er for lavt til at vi med sikkerhet kan si noe om bakgrunnen til denne gruppen, men samlet sett svarer en av fire at de i liten grad eller ikke i det hele tatt kommer til å følge opp tiltaksplanen.

Tabell 8. I hvilken grad kommer du til å følge opp tiltaksplanen som ble utviklet i forbindelse med rådgivingen? Trender i norsk landbruk 2022 og 2024 (Prosent).

Svaralternativ	2022	2024
I stor grad	41	29
I noen grad	49	45
I liten grad	8	15
Ikke i det hele tatt	2	11
Total	100	100
N	49	159

I intervjuene blir viktigheten av tydelige, praktiske og behovstilpassede tiltaksplaner understreket. Det er avgjørende at gårdbrukerne ser verdien av de foreslåtte tiltakene og opplever dem som gjennomførbare. Flere bønder påpeker at vurderingen av hvilke tiltak fra tiltaksplanen som mest sannsynlig kommer til å gjennomføres, i stor grad handler om hva som er mest realistisk å få til.

Sentralt i denne prosessen er samarbeidet mellom bonden og rådgiverne. Bøndene som har gjennomført rådgiving, forteller om viktigheten av å være delaktige i utformingen av tiltaksplanen. At bonden involveres, har mulighet til å stille åpne spørsmål og komme med egne forslag på tiltak, sikrer at tiltakene er relevante og tilpasset den enkelte bondens gårdsdrift.

Tiltaksplanene inkluderer gjerne både kjente og mindre kjente tiltak for bonden. En bonde beskriver hvordan planen bidro til å skjerpe oppmerksomheten mot visse områder og la til rette for en ny forståelse av tiltak. Eksterne perspektiver kan være verdifulle da rådgiveren ser ting annerledes og kan formulere tiltak og nytten av tiltaket på en ny måte.

Bonde 2: [Tiltaksplanen] bekreftet jo en del av det vi visste fra før av, men det med drenering av jord og kanthogst er sånne enkle ting som må prioriteres. Så man blir mer obs på det hvert fall. Helt sikkert ting som var ny kunnskap, og det vil jeg nok tro selv om det ikke sto som tiltak. (...) dem ser ting og setter også ord på ting på en annen måte enn det vi klarer å se selv.

Bøndene forteller at de har fått anbefalinger om ulike typer tiltak, som justering av dyrehold, optimalisering av avlinger, reduksjon av forbruk, bedring av fôrkvalitet, og implementering av miljøvennlige gjødslingsteknikker. De fleste opplever disse tiltakene som aktuelle og realistiske.

Bonde 7: Vi skal prøve å ha litt mer tørking. I dag bruker vi sånn gress-spreder for å spre gresset utover for å få tørke det godt. Så det vil vi prøve å gjøre. Og så skal jeg gjødsle litt sterkere, for det var litt lite proteiner i gresset og da tyder det på litt lite gjødsel. Det er vel i hovedsak det vi har tenkt å gjøre av tiltak.

Intervjuer: Er det noe som du tenker er mindre relevant å gjøre?

Bonde 7: Nei, det var liksom ikke noe sånt fjas. Det var veldig greie ting å gjøre. Det var saklige punkt, det som var der. Det var relevant for å få det ned.

Flere bønder forteller at de ønsker oppfølging og jevnlig revisjon av tiltaksplanen ettersom behov og forhold på gården kan endre seg over tid. Oppfølging eller revisjon av tiltaksplanen kan også motivere bonden til i større grad å gjennomføre tiltak, og flere påpeker at grupperådgiving som oppfølging kan være aktuelt.

Bonde 6: Jeg har nok mest tro på grupperådgiving, hvis vi klarer å finne noen med noenlunde samme produksjonsform. Gjerne i en gruppe på to til tre stk. i gruppa, for å kunne diskutere gjennom ting. Men det er et premiss om at folk må være ærlige og villige til å delta. Hvis du ikke er villig til å dele dine negative erfaringer, så er det 'waste of money'. Så jeg tror nok kanskje at vi burde få til en grupperådgiving neste år.

Kort oppsummert ser klimakalkulatoren ut til å tilby en nyttig oversikt over driften for noen bønder, men det er behov for forbedringer i nøyaktighet, veiledning og håndtering av data for å øke aksepten og bruken. De fleste intervjuede bøndene opplever tiltaksplanen som nyttig og konkret, og gir dem et klart rammeverk å jobbe etter. At bonden får være delaktig i utarbeidelsen av tiltaksplanen sikrer at tiltakene er relevante og tilpasset bondens bruk. Ifølge Trender, har imidlertid andelen som sier de i stor eller noen grad kommer til å følge opp tiltaksplanen sunket fra 2022 til 2024 (fra ni av ti til syv av ti) og andelen som sier de ikke kommer til å følge opp planen økt fra 2 til 11 prosent.

3.1.4 Ikke-brukernes perspektiv

I tråd med problemstillingene for evalueringen har vi også sett nærmere på ikke-brukerne og deres perspektiv. Det ble ikke gjennomført intervju med bønder som ikke har gjennomført klimarådgiving på eget bruk og vi har derfor definert ikke-brukere basert på spørreskjemaet i Trender 2022 og 2024. Ikke-brukerne er de som krysset for svaralternativet «Nei, jeg har ingen planer om å benytte meg av dette tilbudet». 38 prosent av utvalget defineres som ikke-brukere i 2022, mot 36 prosent i 2024. I tabell 9, under, vises andelen ikke-brukere fordelt på ulike bakgrunnsvariabler. Her ser vi at andelen ikke-brukere er relativt jevnt fordelt mellom 30 og 40 prosent i alle kategoriene, med noen unntak. Medlemmer i NLR og TINE svarer i lavere grad enn snittet at de ikke kommer til å benytte seg av dette tilbudet (hhv. 19 og 23 prosent), det samme gjelder drivere av de aller største brukene (over 1000 daa.). Denne siste gruppen er imidlertid liten i utvalget, hvilket gjør at usikkerheten her er stor.

Tabell 9. Andel som har svart at de ikke har planer om å benytte seg av tilbudet om klimarådgiving, etter landbruksfaglig utdanning, gårdsinntekt, organisasjonsmedlemskap og bruksstørrelse. Trender i norsk landbruk 2024 (Prosent).

Variabel		%
Landbruksfaglig utdanning	Ingen	38
	Videregående skole	33
	Universitet/høgskole	37
Gårdsinntekt	0-99 999 kroner	37
	100-199 999 kroner	35
	200-399 999 kroner	38
	400 000 kroner og over	33
Medlemskap	NLR	19
	TINE	23
Bruksstørrelse	0-99 daa	39
	100-249 daa	35
	250-499 daa	33
	500-999 daa	43
	1000 daa og over	19
Totalt		36

Vi har også sett på den fylkesvise fordelingen av ikke-brukerne i 2024 (tabell 10, under). Her er variasjonen mellom fylkene lavere enn for kategoriene oppslutning (har gjennomført eller planlegger å søke om klimarådgiving på eget bruk) og kjennskap (tabell 6, over). Høyest andel ikke-brukere finner vi i Viken (47 prosent) og Nordland (40 prosent). Lavest andel ikke-brukere finner vi i Møre og Romsdal (27 prosent) og Innlandet (31 prosent).

Tabell 10. Andel som har svart at de ikke har planer om å benytte seg av tilbudet om klimarådgiving, etter fylke. Trender i norsk landbruk 2024 (Prosent).

Fylke	Ingen planer om å benytte meg av tilbudet om klimarådgiving
Troms og Finnmark	36
Nordland	40
Trøndelag	32
Møre og Romsdal	27
Vestland	35
Rogaland	36
Agder	36
Vestfold og Telemark	35
Viken	47
Innlandet	31
Totalt	36

Vi spurte også gruppen som sier de ikke kommer til å benytte seg av tilbudet om hva som er årsaken til dette. Tabell 11, under, viser svarfordelingen på fem forhåndsdefinerte svaralternativer pluss en annen kategori, for 2022 og 2024. Resultatene for 2024 viser en relativt jevn fordeling mellom faktorer som dreier seg om kapasitet og tilleggsarbeid (svaralternativ 1 og 2, til sammen 34 prosent i 2024 mot 37 prosent i 2022), og faktorer som dreier seg om holdning til å gjennomføre klimatiltak på eget bruk (svaralternativ 3 og 5, til sammen 38 prosent i 2024 mot 31 prosent i 2022). Til sammen 18 prosent av utvalget i 2024 svarer at de allerede mottar tilstrekkelig med rådgiving, mot 20 prosent i 2022.

Tabell 11. Dersom du verken har benyttet eller planlegger å benytte deg av den RMP-relaterte klimarådgivingen, hva er hovedbegrunnelsen for dette? Trender i norsk landbruk 2022 og 2024 (Prosent).

Svaralternativ	2022	2024
1. Frykt for at jeg skal forplikte meg til noe som blir vanskelig å følge opp	14	14
2. Jeg har ikke kapasitet og ressurser til å sysle med flere prosjekter	23	20
3. Landbruket drives bærekraftig nok, så jeg føler ikke noe ansvar i denne sammenheng	17	20
4. Jeg mottar allerede tilstrekkelig med rådgivning gjennom andre ordninger	20	18
5. Jeg har liten tiltro til klimaeffekten av tiltak som foreslås på gårdsnivå	14	18
6. Annet	13	10
Total	100	100
N	406	414

I sum viser resultatene at gruppen ikke-brukere, som utgjør 36 prosent av utvalget i 2024, er relativt jevnt fordelt i alle fylker med unntak av Viken og Nordland, der andelen er vesentlig større enn snittet. Det er heller ingen tendens til at landbruksfaglig utdanningsnivå, bruksstørrelse eller gårdsinntekt påvirker hvorvidt man defineres som ikke-bruker. Blant medlemmer av NLR og TINE er andelen ikke-brukere lavere enn for snittet for øvrig.

3.2 Rådgiveres perspektiv

I dette kapittelet presenterer vi funnene fra dybdeintervjuene med rådgiverne. Vi vil da gjøre rede for hvordan de synes tilbudet treffer brukergruppen, hvilke strategier rådgiverne benytter seg av for å få til en vellykket klimarådgiving, og deres opplevelse av egen utdanning, kompetanse og kapasitet.

3.2.1 Rådgiveres perspektiv på hvordan tilbudet treffer

Ettersom rådgiverne som deltok i dybdeintervjuene har vært på flere bruk gjennom klimarådgiving (og annen rådgiving) og er godt kjent med forskjellige bønder, kan de tilføye innsikt i hvordan tilbudet treffer brukergruppen. Rådgiverne beskrev mange av gårdsbrukene de hadde besøkt, og mange som hadde mottatt klimaråd frem mot 2023, som såkalte «fremoverlente bønder» som ofte er med på nye initiativ og som er vant til å bruke rådgiverkorpset i ulike sammenhenger.

Rådgiver 8: Det er litt forskjellige egentlig. Det er på en måte både store og små, og engasjerte og ikke-engasjerte (...) Så er det nok en større andel av dem som er fremst i skoen som er mest interessert.

«Endringsvillige bønder» er et annet uttrykk som blir brukt for å beskrive gårdbrukerne som er med i ordningen fra starten, og som mest trolig vil gjennomføre tiltak. Å være villige til å gjøre endringer knyttes også i noen grad til alder, der yngre gårdbrukere fremstilles mer endringsvillige enn eldre.

Rådgiver 7: den eldre garden, de (...) er nok ikke så mottakelige, sammenlignet med de som er yngre under en sånn rådgiving. Så er de mye mer tradisjonsbundet, de som er eldre. Og det merker en jo når man driver med gjødselplanlegging at: – Det skal være sånn som det har vært før i tida.

Å være nysgjerrig og motivert til å prøve nye ting, for eksempel å forstå hvordan klimakalkulatoren virker, samt engasjement for klimaarbeidet, er også faktorer som kjennetegner gårdbrukere som har

vært med i ordningen fra starten, ifølge rådgivere. En rådgiver poengterer derfor at det kan bli vanskeligere å rekruttere bønder som i utgangspunktet ikke er motivert for klimarådgiving etter hvert, når gruppen av typisk «fremoverlente bønder» har gjennomført klimaråd. Samtidig nevnes det at denne gruppen bønder har en viktig rolle som motivatorer for andre gårdbrukere, samt at rådgiving på en gård har positive ringvirkninger for nyrekruttering.

Rådgiver 9: de bøndene vi er i kontakt med, de påvirker de andre. (...) om man har vært på en gård der, så har man mulighet til å påvirke de fem andre gårdene i den grenda.

Flere av rådgiverne mener derimot at mange av gårdbrukerne de har vært hos ikke fremstår spesielt interessert i klima under besøket. Likevel, forteller en av rådgiverne at flere gårdbrukere, under evalueringer i etterkant, forteller at grunnen til at de takke ja til klimarådgiving var for å vise at også landbruket bidrar.

Rådgiver 6: De ønsker jo å vise at landbruket gjør en innsats og at de ønsker å gjøre en innsats fordi at de kjenner klimaendringene.

Når det gjelder produksjoner, nevner tre av rådgiverne at de opplever at en overvekt av melkebønder har meldt seg på klimarådgiving. Dette kan henge sammen med TINEs tillegg på 2 øre per liter melk for melkeprodusenter som tar i bruk klimakalkulatoren. En rådgiver nevner at det er enklere å gjennomføre rådgiving på melkebruk siden der allerede er mye registreringsarbeid på plass, og at man dermed har et godt tallmateriale for bruk av klimakalkulatoren. Selv om rådgiverne generelt viser til at gårdbrukerne både på større og mindre bruk har gjennomført rådgiving, så er det for melkebruk i hovedsak fulltidsbønder, som gjerne har utvidet drifta si, som deltar.

Rådgiverne forteller at tilbudet i hovedsak reklameres ut fra deres hjemmesider og gjennom informasjonsskriv sendt ut til deres medlemmer per e-post. Klimarådgiverne markedsfører også tilbudet selv gjennom annen rådgiving.

Rådgiver 3: Men det er klart vi bare [når] medlemmene våre da, (...) de som ikke er medlemmer de må finne ut det gjennom andre kilder, andre kanaler. Det er jo skrevet en del om det i Bondebladet og annen faglitteratur.

Rådgiver 2: Jeg synes vi i veldig stor grad (...) har markedsført dette selv og rekruttert selv. Det gjør jeg når jeg er ute på besøk.

En av rådgiverne forteller at informasjonsmøter generelt er viktige for å få ut rett informasjon om hva klimarådgiving går ut på siden inntrykket er at det er mye feilinformasjon, blant annet i sosiale medier. Å komme inn på ulike møtearenaer hvor bønder møtes er også viktig for å nå ut til flere.

Rådgiver 8: Det må ut mer informasjon for å ufarliggjøre det med klimarådgiving.

I tillegg har noen gårdbrukere fått krav eller forespørsler fra banker og forsikringsselskap om å gjennomføre klimarådgiving, noe som kan bidra til økt kjennskap til ordningen, forteller en rådgiver.

Rådgiver 9: Nå har jo banken gått ut med sånt grønt landbrukslån. Dem får lavere rente da på det landbrukslånet, og da er det krav at de skal gjennomføre klimarådgiving og har tiltaksplan.

Rådgiverne opplever at tilbudet treffer de gårdbrukerne som er mest interessert i klimaarbeidet, som er nysgjerrig, tidlig ute med andre initiativ og som er godt kjent med det ordinære rådgivingsapparatet, godt. De opplever imidlertid at klimarådgiving må ufarliggjøres i større grad for å nå flere, og at mer informasjon om klimarådgiving og dets bidrag må spres til flere gårdbrukere.

3.2.2 Rådgiveres strategier for en vellykket klimarådgiving

For å gjennomføre et godt klimaråd, forteller rådgiverne at det er viktig å sikre god kjennskap til bonden og gårdsbruket. Mange av besøkene blir gjennomført på gårdsbruk som rådgiver kjenner godt fra før, mens andre blir gjort på gårdsbruk hvor en ikke kjenner bruket. Spesielt for sistnevnte bruk

forteller rådgivere om viktigheten av å forberede seg godt på forhånd siden hvert gårdsbruk er unikt. Besøket starter også gjerne med en runde på gården for å gjøre seg kjent med forholdene.

Rådgiver 2: Vi pleier å starte med en runde der vi sjekker noen grasenger, ved å stikke spaden nedi for å sjekke jordpakking for eksempel. Og så har vi en runde i fjøset (...) Så blir det mer troverdig for bonden når vi ser muligheten som er i hans fjøs og ikke bare ser på de teoretiske dataene.

I dialogen mellom rådgiver og bonde under rådgivingen, sier rådgivere at de tilpasser temaene etter hva en ser er interessant og aktuelt for bonden og for den enkelte gård. Dette er et spesielt viktig verktøy i rådgivingen ettersom det er bonden selv som kjenner driften sin best. Rådgivere forteller også at dialogen mellom bonden og rådgiveren er en kilde til å øke bondens motivasjon for gjennomføring av tiltak. I denne sammenheng, blir det å være en god menneskekjenner og veileder også beskrevet som viktige egenskaper for rådgiveren.

I motsetning til ordinær rådgiving som setter søkelys på enkeltområder i gårdsproduksjonen, beskriver rådgiverne klimarådgiving som en bred og helhetlig gjennomgang. Ved at rådgiverne balanserer mellom fokuset på det som er klimavennlig og det som er bra for bondens produksjon, opplever rådgiverne at det skapes gode faglige diskusjoner mellom rådgiver og bonde som styrker bondens bevisstgjøring og motivasjon til å gjennomføre tiltak.

Rådgiverne forteller at tiltakene i planen varierer fra gård til gård, avhengig av hvordan de vurderer potensialet for forbedringer, hvor bevisste og endringsvillige gårdbrukerne er, og hvilke tiltak som allerede er gjennomført.

Rådgiver 5: noen ganger når du kommer på gårdsbruk, så er det rett og slett vanskelig å finne tiltak, (...) fordi dem er egentlig så spissa fra før (...) Mens hos andre så kan det jo lista bli uendelig lang, så må man stoppe en plass.

Tiltaksplanen lages i samråd med bonden, og det å gi bonden eierskap til tiltakene og tiltaksplanen er en viktig strategi fra rådgivernes side. Rådgiverne er dermed bevisste på at tiltakene må være tilpasset den enkelte gård og den enkelte gårdbruker, og at gårdbrukerne er delaktige i å avgjøre hva som er de mest aktuelle tiltakene.

Rådgiver 1: Vi kan komme med forslag med gode tiltak, men det er dem som skal si: – Yes, dette skal jeg ha med i min tiltaksplan. De må ha eierskap til det.

Det er bonden selv som må vurdere realismen i tiltak, og ikke minst må ha motivasjon for og tro på tiltak som diskuteres. Opplevd eierskap overfor tiltaksplanen knyttes derfor også til bondens interne motivasjon.

Rådgiver 4: Selv om penger er en veldig god motivator, så tror jeg at for å få bonden til å jobbe langsiktig så er det viktig å få bonden til å ha lyst til å se på det som en del av utviklinga av gården.

En annen strategi fra rådgiverne knyttet til tiltak, er å ha fokus på «lavhengende frukt». Ofte prioriterer rådgiver tiltak basert på hvor sannsynlige de er for å bli gjennomført, og en setter gjerne opp tiltak som uansett skal gjøres på gården. Rådgiverne tenker også at det er mange enkle tiltak som både reduserer klimagassutslipp og bedrer drifta. I ulike informasjonsmøter om klimarådgiving blir det også satt fokus på tiltak som er de enkleste å gjennomføre og som også minsker gårdbrukeres utgifter.

Rådgiver 4: Det er en balansegang mellom de tiltakene som monner mest og de som er enklest å gjennomføre, og hvis det er noen som er begge deler så er det enkelt å prioritere opp.

Investeringsstunge tiltak blir i stor grad prioritert bort, eller satt opp til slutt i planen som langsiktige mål for gården. Dette kan også øke bondens mulighet og motivasjon til å gjøre endringer, siden midler til investeringer er en stor barriere for mange bønder.

Rådgiver 8: Når de skjønner at vi ikke skal få de til å investere millioner i utstyr, så er de mer motivert for å gjøre tiltakene når vi tar det helt ned på produksjonsnivå. Det er ting som de allerede gjør hver dag.

Det å fokusere på agronomi og økonomi er også en strategi, blant annet for å få med seg bønder som ikke er spesielt engasjert i klimaspørsmål. Rådgiverne beskriver dette som en vinn-vinn-situasjon, der klimatiltak også gir bedre avling og bedre økonomi. Å konsentrere seg om kjente størrelser i forhold til økonomiske beregninger og agronomi gjør også at diskusjonene går lettere.

Rådgiver 4: noen drives jo av å få ned utslippene, og så er det en del som ikke kunne brydd seg mindre om klima, (...) og det som er den store styrken vår er jo at tiltakene vi foreslår gir bedre agronomi og økonomi i tillegg til klimaet.

Rådgivere mener at en bøyg for å gjennomføre tiltak er bondens kapasitet (arbeidsmengde) og muligheter for å gjøre investeringer. Rådgiveres strategi er da å motivere til å endre rutiner og til å ha et langsiktig perspektiv. Likevel sier rådgivere også at denne bøygen kan bunne i en misforståelse siden mange klimatiltak kan gi en lettere arbeidshverdag for bonden.

Rådgiver 2: Det er veldig mange tiltak som handler om kontinuerlig forbedringsarbeid som man ikke kan krysse av før om ti år, en gang. Man skal hele tiden understreke at litt og litt arbeid fungerer.

Rådgiver 2: Min påstand er at det er en misforståelse fra bonden sin side. Mange av disse tiltakene vil gjøre hverdagen enklere for dem. (...) Jeg tror faktisk at vi kan hjelpe bonden til å redusere tid på flere arbeidsoppgaver.

Klimakalkulatoren omtales som et sentralt verktøy i klimarådgivingen, men bruken varierer noe blant rådgiverne. Dette skyldes mangler som gjør det vanskelig å fange opp alle aspekter ved gårdsbruket, samt utfordringer med å bruke den på en pedagogisk måte. Mange rådgivere opplever derfor at deres egen fagkompetanse er bedre egnet i diskusjoner om gode klimatiltak på gården.

Rådgiver 7: Det er noen småting med det verktøyet som gjør at vi må sno oss rundt klimakalkulatoren og heller tenke hvordan det vil fungere i praksis.

Til tross for svakhetene beskriver flere rådgivere at klimakalkulatoren likevel fungerer godt som et utgangspunkt for dialog. Det nevnes at klimakalkulatoren egner seg spesielt godt for å illustrere hvordan endret drift, for eksempel endret gjødsling, kan påvirke utslippene. Flere rådgivere tror at klimakalkulatoren kan bli et mer effektivt verktøy for å motivere til endringer i fremtiden, etter hvert som flere bruker den og datagrunnlaget blir bedre.

Rådgiver 4: Alt trenger ikke å dreie seg om den kalkulatoren i seg selv, men det er en fin inngangsport eller icebreaker. Det er en fin måte å finne punkter å diskutere.

Rådgiverne bruker også andre verktøy i klimarådgivingen som tall fra kukontrollen eller skifteplaner. En rådgiver nevner at nye jordsmonnkart kan inkluderes i rådgivingen for å vurdere effekten av ulikt jordsmonn på utslipp. Generelt oppfordrer rådgivere gårdbrukerne til å gjøre bedre registreringer på gården.

Rådgiver 9: Det vi motiverer til er tallregistrering generelt. Særlig på vårt område så er det avlingsregistrering.

Ettersom flere rådgivere opplever at en del gårdbrukere er for dårlig informert om klima og klimagasser, og til dels feilinformert, for eksempel gjennom sosiale medier, bruker de noe tid i rådgivingen på å gi en teoretisk innføring i klimarelaterte temaer.

Rådgiver 2: Vi bruker litt tid på fotosyntesen, og vi bruker litt tid på karbonkretsløpet og det med lystgass. Vi er innom det i starten, og hvilke klimagasser som er aktuelle.

Selv om rådgivingen inneholder noe teori om klimatiltak og klimagassutslipp, er likevel hovedstrategien å bidra med praktisk veiledning og kunnskap, noe rådgiverne får gode tilbakemeldinger på. Dette er spesielt nyttig for gårdbrukere som er skeptiske til tema som omhandler klima og landbruk, da dette er en inngang som gir rom for bedre diskusjoner. I tillegg forteller rådgivere at de generelt bruker mer av sin generelle fagkompetanse enn spesialistkompetanse på klima i rådgivingen.

Rådgiver 2: Og så har vi alltid en sånn sluttevaluering (...) Og det er overaskende gode tilbakemeldinger, og der vi skårer best er at vi er så praktiske. Det trenger ikke være teoretisk, for det de skal gjøre er den praktiske delen av det.

I korte trekk beskriver rådgiverne deres viktigste strategier for en vellykket klimarådgiving som følgende: å bli godt kjent med bruket slik at de kan gi en helhetlig og tilpasset rådgiving; å gi bonden eierskap til tiltaksplanen gjennom medvirkning og dialog; å fokusere på tiltak som er driftsforbedrende, realistiske og enklest for gårdbrukeren å gjennomføre; samt gi praktisk kunnskap og veiledning. Klimakalkulatoren kan i fremtiden bli et mer nyttig verktøy dersom datagrunnlaget forbedres, mener rådgiverne, mens den foreløpig fungerer best som et utgangspunkt for dialog. Rådgiverens egen fagkompetanse beskrives også som viktig for å gjennomføre en vellykket klimarådgiving, noe vi vil se nærmere på i neste delkapittel.

3.2.3 Rådgiveres utdanning, kompetanse og kapasitet

Rådgiveres kunnskap og kompetanse er avgjørende for en god gjennomføring av klimarådgiving. De intervjuede klimarådgiverne har tatt ulike kurs knyttet til klima og klimarådgiving. Åtte av de ni rådgiverne som ble intervjuet har tatt kurs gjennom NMBU, og mener disse har vært gode, gitt god grunnkunnskap om klima og landbruk, samt en trygghet i arbeidet som klimarådgiver. Likevel nevner flere at kursene kan blir for teoritunge og for lite praktisk rettet mot rådgivingen ute på gården.

Rådgiver 3: Det gikk jo bare på bruk av klimakalkulatoren så det, det var jo veldig matnyttig. (...) Jeg føler meg tryggere enn om jeg ikke hadde tatt det.

Rådgiver 6: Men det er klart at det NMBU-kurset er jo en bakgrunnskunnskap, det er det, men sånn i praksis så blir det for dyptgående.

Rådgiverne som hadde tatt kurs i egen organisasjon, beskriver dette som noe mer praktisk orientert og nyttig for selve rådgivingen. Andre mener at rådgivere, spesielt de med lite rådgivingserfaring fra før, og som kun har det interne kurset, er mer usikker og dårligere rustet for å være klimarådgiver. En av rådgiverne nevner at selv om mange er godkjente som rådgivere og har tatt kurs og utdanning, er det bare et fåtall av disse som driver med klimarådgiving. To av rådgiverne nevner også at de får ny kunnskap som de også får bruk for i klimarådgivingen gjennom å delta i ulike forskningsprosjekt.

Rådgiverne mener at en stadig vil ha behov for oppfriskning og oppdatering av kunnskap, inkludert oppdatering på bruk av klimakalkulatoren. De mener det viktigste er å være god fagrådgiver, men nevner at man gjerne kunne hatt mer kunnskap om klimaeffekter av tiltak.

Rådgiver 9: Jeg kunne godt hatt mer kunnskap om klima, og selvsagt så kunne jeg vært bedre. Men man kommer ganske langt som god fagrådgiver (...) Det er veldig kjekt å kunne svare for seg om hva klimaeffekten er. Jeg har hatt god nytte av kurset, og skulle nok gjerne hatt enda mer av det.

Også i forbindelse med oppfølgingsbesøk vil det være viktig å kunne gi bonden mer kunnskap og innsikt i videre arbeid. Det at klimarådgiving er en bred rådgiving, og at en klimarådgiver er ute på gårder med ulike produksjoner hvor rådgiver ikke har sin spesialkompetanse, gir også et økt kunnskapsbehov. Rådgiverne forteller samtidig at det er mye læring i å gjennomføre klimarådgiving og gjennom å bruke klimakalkulatoren.

Rådgiver 5: det blir litt sånn prøving og feiling med kalkulatoren og sånn og så leter man opp litt selv, og finner ut av ting underveis og så blir man bare bedre og bedre på en måte.

Erfaring gjennom gjennomføring av klimarådgiving gir også god kjennskap til bønder generelt og til ulike sider ved landbruket, noe som øker troverdigheten i rådgivingen. Under klimarådgivingen, som varer i 3-4 timer, blir rådgiverne også godt kjent med bonden, noe som er spesielt nyttig for videre oppfølging.

Rådgiver 9: En [gård] har vi vært på to år på rad. Det vi så, var at det kom opp andre ting. Vi kom på besøk og da var vi allerede litt kjent på gården.

Det at klimarådgivingen er bred og skal tilbys til alle gårder og produksjoner, gjør det utfordrende for rådgiverne å ha kompetanse på alle områder. En av hovedutfordringene for NLR-rådgiverne er at de i hovedsak er plantefaglige rådgivere, ofte med spesialisering innenfor produksjoner som grovfôr eller korn. Spesielt er det utfordrende å gi råd om andre husdyrproduksjoner enn melkeproduksjon (der NLR og TINE samarbeider under gårdsbesøk). Derfor ser rådgiverne et stort potensial i å trekke inn andre aktører med husdyrfaglig kompetanse som en del av rådgivingsteamet.

Rådgiver 6: Jeg har vært hos en grisebonde for eksempel, men da har jeg sagt fra at det jeg fokuserer på er kornsiden (...) Altså, jeg kan jo ikke noe om det eller ... jeg kan si veldig sånn generelle ting bare da (...) jeg vet ikke om det er rasjonelt at jeg skal lese meg opp masse på grisen liksom. Det er jo bedre å få med en som kan det.

Den andre hovedutfordringen knyttet til kompetanse er at det kan være vanskelig å demonstrere klimaeffekt, og dette sees også opp mot utfordringer i bruk av klimakalkulatoren. Tall fra klimakalkulatoren føles ikke alltid helt logisk, noen rådgivere føler at det å gå inn i kalkulatoren og endre på tall kan være lite pedagogisk. I tillegg settes det spørsmålsteget ved om utenlandske tall for ulike forhold i klimakalkulatoren er relevante for norske forhold. Rådgivere savner også kompetanse og kunnskap om tall for økonomiske beregninger av klimatiltak.

Rådgiver 1: Jeg har brukt et eksempel med drenering, hvilken effekt det har. Jeg kan ikke alle tallene, jeg vet ikke hvilket utslag det har disse tiltakene.

I tillegg nevnes det behov for en aktiv brukerstøtte for rådgiverne i tilknytning til besøk.

Rådgiver 2: Jeg tror vi skulle hatt en mer aktiv brukerstøtte. Det hadde vært mer til hjelp. Hvis jeg sender en mail i dag, så forventer jeg svar i morgen. For dagen etterpå så skal jeg ut på denne gården, og da behøver jeg en forklaring på dette.

Rådgiverne kommenterer også på at det er en god del usikkerheter i kunnskapsgrunnlaget, for eksempel til metanhemmere som tilsetning til fôret eller til albedoeffekten. Mangel på avlingsregistreringer hos bønder i grovfôrproduksjonen gir et annet usikkerhetsmoment i rådgivingen. Rådgivere bemerker at det å gi råd på usikkert grunnlag er en kjent problemstilling i landbruket generelt siden mye er styrt av ytre faktorer.

Rådgiver 6: sånn er det jo generelt i landbruket, ikke sant. At jeg kan anbefale en delgjødsling, men med det været, så er det lurt, men med det været, så er kanskje ikke den gjødslingen så lurt.

De intervjuede rådgiverne beskriver dessuten lav kapasitet i rådgivingsapparatet, noe som kan hindre gjennomføringen av flere klimaråd. I noen regioner er det en utfordring at TINE har færre rådgivere enn NLR, siden de ofte besøker melkeprodusenter sammen. I tillegg er det en utfordring at det ikke er andre aktører med husdyrfaglig kompetanse med i klimarådgivingstjenesten. En rådgiver fra NLR forteller at:

Rådgiver 5: jeg spurte en i Nortura [som] innså at det hadde [de] ikke kapasitet til, og de kom til å sende dem over til oss.

Noen rådgivere forteller at de har venteliste og av den grunn ikke reklamerer for ordningen, mens andre har ledig kapasitet, men nøler med å markedsføre tjenesten av frykt for overbelastning. Kapasitetsutfordringen ligger i at rådgiverne allerede har mye å gjøre, og må prioritere mellom å drive klimarådgiving eller annen fagrådgiving. Muligheter for å gjennomføre klimarådgiving er også årstidsavhengig.

Rådgiver 6: Jeg har ikke en ledig dag fram til påske, så derfor så er det litt vanskelig å reklamere masse når jeg vet at jeg ikke har tid til det uti våronna, og da har gjerne ikke [gårdbrukerne] tid.

For å løse kapasitetsutfordringene mener rådgiverne at flere må ansettes og at flere må motiveres og utdannes til å bli klimarådgivere. En rådgiver forteller at det generelt er utfordrende å rekruttere rådgivere, og en annen forteller at en utlyst klimarådgiverstilling ikke ble besatt. Å ha flere grupperådgivinger blir derfor nevnt som en mulighet for å få flere bønder gjennom ordningen.

Rådgiver 4: hvis vi skal lose flest mulig gjennom så må vi ha grupperådgivinger også. For individuell rådgiving er jo mye mer tidkrevende, og vi har ikke kapasitet til det.

Samtidig krever grupperådgiving en mer generell gjennomgang som ikke nødvendigvis blir like tilpasset den enkelte gården som individuelle råd.

Rådgiver 2: Vi har ikke hatt mye grupperådgiving. Vi har testet det, men vi synes det blir litt for generelt.

Kort oppsummert, har de intervjuede rådgiverne utdanning gjennom NMBU-kurs og/eller kurs i egne organisasjoner, samt bygger kompetanse gjennom erfaring. De rapporterer utfordringer knyttet til kompetanse, særlig når rådgivingen er bred og på tvers av produksjoner og rådgiverne ofte har spesialisert kompetanse. Det er spesielt vanskelig å gi råd om husdyrproduksjoner utenom melkeproduksjon, som svinehold, og involvering av rådgivere på disse områdene ønskes. Rådgiverne savner også mer kunnskap om mulige klimaeffekter og økonomiske beregninger av klimatiltak. Generell landbruksfaglig kompetanse er derfor viktig for å gi nyttige råd. Rådgiverne rapporterer også om lav kapasitet i rådgivingsapparatet.

4 Diskusjon

Kombinasjonen av analyser av spørreskjemabaserte og intervjubaserte data i denne evalueringen har gitt oss muligheten til å få både bredde- og dybdekunnskap om hvordan ordningen treffer. En svakhet ved forskningsdesignet er imidlertid at det kun er blant bøndene vi har fått breddekunnskap. Dette skyldes at vi brukte Trender i norsk landbruk som plattform for å stille et representativt utvalg norske bønder spørsmål om pilotordningen med klimarådgiving. En annen svakhet er at vi ikke har intervjuet noen bønder som ikke har gjennomført klimarådgiving. Vi har derfor kun breddekunnskap og ikke dybdekunnskap om gruppen vi har definert som ikke-brukere – dvs. bønder som har svart at de ikke planlegger å søke om klimaråd på eget bruk. I dette kapittelet diskuterer vi mønstre og funn på tvers av de kvalitative og kvantitative undersøkelsene og sett opp mot tidligere forskning.

4.1 Bruk og kjennskap til klimarådgiving

Resultat fra Trender viser at både bruken av og kjennskapet til klimarådgiving har økt fra 2022 til 2024. Økningen kan ha flere forklaringer. For det første har ordningen vært etablert i noe tid, og rådgivingsapparatet har hatt mer tid til å informere om tiltaket. For det andre har kapasiteten i rådgivingsapparatet økt, noe som gjør at de kan tilby klimarådgiving til stadig flere bønder. For det tredje vil bruken ha en selvforsterkende effekt. Bønder prater sammen, og har møtearenaer som innebærer erfaringsutveksling. Ut fra dette kan vi forvente at bruken vil fortsette å øke i fremtiden, men spørsmålet er med hvilken hastighet. Våre funn kan tyde på at det er endringsvillige bønder som har vært tidlig ute med å gjennomføre klimarådgiving. Når en viss mengde bønder har gjennomført klimarådgiving er det derfor ikke usannsynlig at veksten bremser noe opp. I tillegg har vi gruppen som sier de ikke planlegger å gjennomføre klimarådgiving. Uten at disse motiveres til å endre oppfatning om nytten av klimarådgiving vil veksten vi har sett i tiltakets første tre år ikke fortsette med samme takt.

Melås (2020) har tidligere vist at bønder med høyere landbruksfaglig utdanning, bedre bruksøkonomi, lavere alder og større bruk er de mest aktive når det gjelder klimaarbeid og oppslutning om tiltak på bruksnivå. Dette stemmer med funn vi har gjort i dette prosjektet. En annen faktor som forsterker oppslutningen om klimarelaterte tiltak, og i vår sammenheng klimarådgiving, er såkalte positive klimapolitiske holdninger (Brobakk, 2017; Farstad et al., 2022). Både Trender 2022 og 2024 viser en klar sammenheng mellom oppslutning om klimarådgiving og holdninger som at det er for høye utslipp av klimagasser fra landbruket og at utslippsreduksjoner bør prioriteres noe sterkere i landbrukspolitikken. Her må det imidlertid bemerkes at selv om holdninger kan påvirke synet på gjennomføring av klimatiltak på eget bruk – eller i sektoren rent generelt – er ikke dette nødvendigvis tilstrekkelig, eller det eneste som påvirker praksis på gårdsnivå.

Det kan være utfordrende å se for seg at alle bønder skal skifte holdning. Det som er avgjørende for måloppnåelse i klimapolitikken, både når det gjelder å gjennomføre klimarådgiving og iverksetting av klimatiltak på eget bruk, er at tiltak faktisk gjennomføres og ikke hvilken grunnholdning man har. Resultater fra Trender 2024 viser at i overkant av en tredel av de som kjenner til ordningen sier de ikke kommer til å benytte seg av den. Westberg et al. (2024) peker på at mangel på informasjon om ordningen, begrenset interesse, og tids- og ressursbegrensninger oppgis som noen av årsakene til at flere ikke har mottatt klimaråd. Gitt en målsetting om at flest mulig skal motta klimaråd, og deretter iverksette tiltak på eget bruk, må derfor også de som i utgangspunktet er mer tilbakeholden til både klimaråd og iverksetting av klimatiltak, overbevises om at det er fornuftig og forventet.

Selv om kjennskap til ordningen har økt i pilotperioden, er det stor variasjon mellom fylkene. Vi finner at det er en sammenheng mellom kjennskap og bruk, ved at fylker med høy kjennskap også har høy bruk. Høyest oppslutning om ordningen (gjennomført og planlegger) finner vi i Innlandet og Vestfold og Telemark. Disse fylkene har også blant de laveste andelene som sier at de ikke kjenner til

ordningen. I motsatt ende av skalaen ser vi at kjennskapen er lavest i Agder og Troms og Finnmark. Disse fylkene ligger også lavest når det gjelder oppslutning om ordningen. Vi har ikke dybdekunnskap om hva disse variasjonene skyldes, men vi vet at både Agderfylkene og Troms og Finnmark er relativt små landbruksfylker målt i antall aktive bruk og samlet produksjon. Variasjonene kan også skyldes forhold knyttet til kapasitets- og aktivitetsnivå i NLR og TINE, antall tilgjengelige klimarådgivere og i hvilken grad det er informert om tiltaket. Både tilgangen på klimarådgivere og etterspørselen etter klimarådgiving varierer mellom fylkene, noe som vil slå ut i ulik bruk og planlagt bruk på fylkesnivå.

4.2 Økonomiske forhold

Alle de intervjuede gårdbrukerne har fått dekt sine klimarådgivingsbesøk enten gjennom RMP, Gjensidiges bærekraftfond eller via annet prosjekt. Økonomisk tilskudd til utgiftene med klimarådgiving, samt en økonomisk fordel av å utføre klimaarbeid på gården (gjennom bla. økt melkepris hos TINE) blir sett på som positivt, og til dels avgjørende for å gjennomføre slik rådgiving. I Trender 2024 oppgir syv av ti at tilskuddet var svært eller ganske viktig for at de valgte å søke om klimarådgiving, og dette har økt siden 2022. Det økte antallet bønder som uttrykker at tilskuddsordningen er viktig – 11 prosentpoeng – er større enn det som kan forklares ved hjelp av at Trender 2022 og 2024 baserer seg på ulike utvalg. En forklaring kan være at for mange bønder har økonomi blitt viktigere i en tid med økte driftskostnader og høy inflasjon. Selve støtteordningen er trukket frem av Landbruksdirektoratet som en viktig del av virkemiddelet.

Evalueringsrapporten fra Menon (Westberg et al., 2024) finner imidlertid at rundt halvparten av gårdbrukerne oppgir at de ville oppsøkt klimarådgiving uavhengig av tilskudd, mens fire av ti oppgir at de trolig ikke ville oppsøkt klimarådgiving uten tilskudd. Annen forskning understreker at man ikke kan forstå bønders beslutninger kun basert på økonomi (Brown et al., 2021), samtidig som tidligere studier viser at gårdbrukere oppgir at økonomiske støtteordninger er viktig for gjennomføring av klimatiltak (Melås, 2020). Når evalueringsrapporten fra Menon (Westberg et al., 2024) og vår evaluering har et noe ulikt syn på effekten av tilskuddene, skyldes det flere forhold, blant annet metodiske. I Menon-rapporten er bøndene spurt direkte om de *sannsynligvis* ville søkt om klimarådgiving på eget bruk uavhengig av tilskuddet, mens vi har spurt om i hvilken grad ulike forhåndsdefinerte begrunnelser har vært viktig for valget. I vår spørsmålsstilling i Trender kunne bøndene angi betydningen av flere faktorer som viktig. Dermed kan vi ikke gi svar på hvorvidt en faktor alene har vært direkte utslagsgivende for valget om å søke om klimarådgiving. Sannsynligvis er det flere faktorer som har påvirket bøndenes valg. Vi konkluderer dermed med at tilskuddsordningen har vært og er viktig som motivasjon for å søke om klimarådgiving, men sannsynligvis ikke som hovedmotivasjon alene.

En av de intervjuede gårdbrukerne og flere rådgivere trekker frem at en positiv effekt av klimarådgivingen er at eksterne aktører (banker og forsikringsselskap) gir fordeler til gårdsbruk som har gjennomført ordningen eller iverksatt tiltak. Denne eksterne oppmerksomheten kan være med på å gi en økt forståelse for samfunnseffekten av lavere klimagassutslipp på egen gård. Dette kan også sees i sammenheng med at det å styrke landbrukets omdømme, gjennom å vise at også landbruket bidrar i klimaarbeidet, er en motivasjon for å gjennomføre rådgiving/tiltak på gården. Vi antar at finansielle eller forsikringsmessige fordeler av iverksetting av klimatiltak på eget bruk vil øke i fremtiden, blant annet knyttet til finansaktørers bærekraftstrategier og ambisjon om å bidra til det grønne skiftet. I takt med at dette skjer vil dermed mer rendyrkede økonomiske forhold bli en grunn til å iverksette klimatiltak på eget bruk.

En økonomisk barriere verdt å nevne her, er at gårdbrukerne må betale for rådgivingen på forhånd og deretter søke om refusjon i etterkant. Selv om dette er papirarbeid bonden kan være vant til, og at utlegg før refusjon er vanlig i flere sammenhenger i norsk landbruk, kan en «gratisordning» redusere denne barrieren, ved at midlene til rådgivingen går direkte til rådgivingsapparatet.

4.3 Organiseringen av klimarådgiving

Sju av de ni gårdbrukerne som er intervjuet har melkeproduksjon på gården, og alle disse hadde en rådgiver fra TINE og en fra NLR samtidig på klimarådgivingsbesøket. For rådgiverne i NLR og TINE er dette samarbeidet nytt, og de vurderer samarbeidet som godt og viktig for å se helheten på melkebrukene. Samarbeidet var også til dels avgjørende for at melkebøndene opplevde en helhetlig og nyttig rådgiving. Vi har derfor grunn til å tro at to-til-en rådgiving virker til sin hensikt og er spesielt nyttig for de som både har fôr- og dyreproduksjon. Flere av rådgiverne, med sine spesialfelt, uttalte likevel en mangel på kunnskap på tvers av flere produksjoner. Det var også et ønske om, både fra gårdbrukerne og rådgiverne, at flere produksjoner involveres i klimarådgiving og at det finnes klimarådgivere på blant annet svineproduksjon, sau og ammeku. Det innebærer at fortsatt satsing på å utdanne klimarådgivere bør omfatte både NLR, TINE, Nortura og Norsvin. Westberg et al. (2024) peker på grunnen til at ikke flere rådgivingsaktører er med kan være fordi ordningen ikke er tilstrekkelig kjent og at det er kostnader ved å etablere et rådgivningstilbud. Å gjøre ordningen mer kjent hos andre aktører enn NLR og TINE kan derfor bidra til å gjøre rådgivningstilbudet bredere og appellere til flere typer produksjoner.

Når våre funn avdekker manglende kapasitet i rådgivingsapparatet, må det bemerkes at vi kun har snakket med rådgivere i tre fylker, og at vi derfor ikke har oversiktsbildet over hele Norge. Den lave kapasiteten hos rådgiverne fører til at de har venteliste og/eller nøler med å markedsføre tilbudet ettersom de ikke kan holde tritt med en mulig økning i etterspørsel. Kapasitetsproblemer kan dermed utgjøre en betydelig barriere for rekruttering av bønder til ordningen og gjøre det utfordrende å nå ambisjonen om at alle skal få tilbud om klimarådgiving innen 2025. Det fremstår heller ikke som at rådgiverne har vurdert om eller hvordan klimarådgivingen og tiltaksplanene skal følges opp. De fleste intervjuede bøndene forteller at rådgiverne i liten grad hadde avtalt oppfølgingsmøter etter det første rådet. Likevel forteller gårdbrukerne at de gjerne skulle hatt oppfølging eller revisjon av tiltaksplan – også for å få press på seg til tiltaksgjennomføring, men dette kan være utfordrende med tanke på den manglende kapasiteten hos rådgivere. Å fortsette å utdanne klimarådgivere og dermed øke rådgivingskapasiteten vil være et fornuftig grep. Å imøtekomme noen bønders ønske om andregangs klimaråd vil imidlertid kunne gå på bekostning av antall førstegangsråd så lenge rådgivingskapasiteten er begrenset.

Å gjennomføre grupperådgiving krever mindre tid og ressurser enn individuell rådgiving, og kan være en løsning på de kapasitetsutfordringene rådgiverne forteller om. Utfordringen med grupperåd er imidlertid at det i mindre grad legger til rette for gårdstilpassede tiltak, noe bønder som har gjennomført to-til-en eller en-til-en rådgiving trekker frem som viktig. En mulig løsning kan derfor være å gjennomføre førstegangsråd som to-til-en eller en-til-en rådgiving og grupperådgiving som andregangsråd for de som ønsker oppfølging. De intervjuende bøndene som beskrev grupperådgiving som positivt mener det kan virke motiverende å se hvordan utslipp fra gården har (eller ikke har) endret seg og diskutere med andre gårdbrukere som har lignende produksjoner. Dette mener de avhenger av at andre gårdbrukerne er åpne og ærlige, at man har en god gruppedynamikk og at det ikke går for lang tid mellom den første rådgivingen og et eventuelt grupperåd.

Rådgiverne vi har intervjuet er noe delt i synet om det er behov for en egen klimarådgiving i fremtiden. Dersom økt oppslutning bremser i manglende kapasitet i rådgivingsleddet kan det være aktuelt å føre klimarådgivingen og klimafokuset inn i den ordinære rådgivingen. Dette underbygges av at en av fem bønder mener de får tilstrekkelig rådgiving gjennom andre ordninger, og at klimatiltak ofte er hensiktsmessig for brukets økonomi og drift. Å flette klimarådgiving inn i ordinær rådgiving kan imidlertid nedskalere klimafokuset, noe som kan virke mot sin hensikt om en ønsker en reell virkning på redusert klimagassutslipp. På den annen side, gitt alvoret i klimaendringene, og sammenhengen mellom klimatiltak og agronomiske forhold, er det mulig å se for seg at alle former for landbruksrådgiving i fremtiden har et integrert klimafokus.

Klimakalkulatoren benyttes som et verktøy for en gjennomgang av gårdsdrifta i klimarådgivingen. Det vi finner i våre analyser, er at det er stor usikkerhet knyttet til klimakalkulatorens datagrunnlag, og at den beskrives som lite utviklet med lav nøyaktighet i beregninger av klimagassutslipp. Klimarådgivere mener også den, pedagogisk, kan være vanskelig å bruke. Foreløpig fremstår det som at kalkulatoren er mest nyttig som et utgangspunkt for dialog mellom rådgiver(e) og bonde. For å kunne sammenligne utslipp mellom bruk, noe gårdbrukerne ser ut til å være mest interessert i, er det behov for mer reelle data og flere faktorer. Uten veiledning kan det også det være vanskelig for noen bønder å få noe ut av kalkulatoren.

Funnene våre tyder også på en usikkerhet blant enkelte gårdbrukere knyttet til hvordan tallene fra kalkulatoren vil bli brukt i fremtiden. Både fordi tallgrunnlaget dels er mangelfullt og kan gi feilaktige negative utslag for gårdens utslippstall, og at det er usikkerhet om gårdens klimatall kan gi konsekvenser for gården, for eksempel knyttet til muligheter til å få lån i banken. Kommunikasjon om klimakalkulatorens virkeområde og hvordan tallene anvendes blir dermed en viktig del av selve rådgivingen - både sett fra gårdbrukernes og rådgivernes perspektiv.

4.4 Nyten av klimarådgiving

I alle våre intervju med bønder som har gjennomført klimarådgiving på eget bruk, gis det uttrykk for positive erfaringer og at rådgivingen var nyttig. Det som trekkes frem som spesielt positivt, er at gårdbrukerne får en helhetlig rådgiving på gården, at en får sett spesifikt på egen drift, og at den er praktisk rettet. Selv om gårdbrukerne forteller at de har hørt mye av det samme i annen mer fagspesifikk rådgiving, tenker flere at helhets- og klimaperspektivet i denne rådgivingen gjør at den ikke kan erstattes med ordinær rådgiving. Samarbeidet mellom TINE og NLR trekkes frem som spesielt nyttig blant melkebøndene for å få denne helheten.

I tillegg får flere en ny forståelse for sammenhengene mellom god drift og agronomi, og reduserte klimautslipp etter gjennomført rådgiving. Flere gårdbrukere forteller også at rådgivingen har gitt dem ny forståelse og kunnskap om klima. Funnene fra Trender understreker dette ved at over halvparten av de som har gjennomført eller planlegger å gjennomføre klimarådgivning oppgir at de ønsker å lære mer om landbrukets klimautfordringer, at de ønsker å bidra positivt, og at de ser driftsmessige fordeler med å gjennomføre klimatiltak på eget bruk. Vi ser med andre ord at erfaringer fra de intervjuede bøndene som har gjennomført klimaråd svarer til de forventningene som uttrykkes av bøndene som har svart på Trender.

Det er imidlertid rundt 20 prosent av bøndene både i 2022 og 2024 som i Trender svarer at de allerede mottar tilstrekkelig med rådgiving gjennom andre ordninger. Hvorvidt dette betyr at mange mener spesialisert klimarådgiving er unyttig er vanskelig å si, men det kan tyde på at denne gruppen mener de har god nok klimakunnskap allerede. Her må det bemerkes at svarene i Trender er subjektive vurderinger, og at vi ikke måler bøndenes faktiske klimakunnskap.

At rådgiverne tilpasser forslag og anbefalinger om tiltak til den enkelte gård, fremstår som svært viktig for hvorvidt gårdbrukerne anser det som aktuelt å iverksette tiltakene. Kommunikasjon av fordelene med og nytten av klimatiltak blir dermed en sentral strategi blant klimarådgivere, noe som også kommer frem i tidligere forskning (Farstad et al., 2024). Rådgiverne beskriver god og tilpasset kommunikasjon som et viktig pedagogisk grep som kan være med på å redusere klimaskepsis i landbruket og øke sannsynligheten for å søke om klimarådgiving og for at tiltak iverksettes. Den gode diskusjonen der en konkretiserer hva som kan forbedres utfra gårdens ståsted, og som samles i en felles oppsatt plan nevnes som essensen i en god klimarådgiving både fra gårdbrukere og rådgivere. Dette underbygges av tidligere internasjonal forskning (Läpple, 2023; Norton & Alwang, 2020).

I Trender 2024 oppgir syv av ti at de i stor eller noen grad kommer til å følge opp tiltaksplanen som ble utarbeidet i forbindelse med rådgivningen. I hvilken grad tiltakene i tiltaksplanen faktisk iverksettes vet vi derimot mindre om, ettersom det ikke føres kontroll med gjennomføring av tiltaksplanene. De

gårdbrukerne vi intervjuet fortalte imidlertid at tiltakene er å regne som overkommelige, og vil være positive for driften ut over kun å være klimatiltak.

Det finnes mye forskning som viser at tiltak som har tilleggseffekter ut over å være rene klimatiltak, har større sannsynlighet for å få oppslutning blant bøndene (Burton & Farstad, 2019; Davidson et al., 2019; Farstad et al., 2022; Melås, 2020; Moerkerken et al., 2020; Rhymes et al., 2023). Konkrete tiltak som nevnes, og som har slike tilleggseffekter, er for eksempel å høste gresset til rett tid, jobbe for bedre kalvehelse og færre kviger, øke pH i jorda og sørge for god jordhelse, eller å optimalisere gjødselhåndteringen. Dette er tiltak som kan redusere kostnader og gi en bedre økonomi, men også gi en bedre hverdag både for dyra og for gårdbrukerne. Flere gårdbrukere nevner at mange tiltak gjennomføres over en lengre periode og kan innebære prøving og feiling. Det er viktig å tenke langsiktig, for eksempel gjennom systematisk avlsarbeid eller ved å gjennomføre mange små endringer for å øke avlingsmengden uten å øke innsatsfaktorene.

Trender 2024 viser at en av tre oppgir frykt for ekstra forpliktelser og mangel på kapasitet som årsak til at de ikke planlegger å gjennomføre klimarådgiving på eget bruk. Erfaringer fra intervjuene peker imidlertid i en annen retning: når rådgivingen først er gjennomført blir skepsisen blant gårdbrukerne lavere og tilfredsheten høy, og tiltak oppleves som nyttig og ikke arbeidsdrivende. De positive erfaringene mellom bønder og rådgivere i forbindelse med klimarådgiving fremstår dermed viktig å kommunisere for å redusere barrierene for å motta klimarådgiving på eget bruk.

Trender 2024 viser også at andelen som sier de i liten eller ingen grad kommer til å følge opp tiltaksplanen har økt fra ti prosent i 2022 til 26 prosent i 2024. Dette er en betydelig økning, som kan være vanskelig å forstå. Både egenskaper ved selve tiltaksplanen, og bondens holdninger og tilnærming til gjennomføring kan spille en rolle. En forklaring kan være at mange bønder allerede driver på en relativt optimal måte, og at de foreslåtte tiltakene er å anse som mer marginale og dermed utfordrende eller unyttig å iverksette. Med marginal mener vi her tiltak med investeringskostnader og/eller arbeidsmengde som gir liten positiv effekt for gårdsdriften eller utslipp. Dette støttes av uttalelser fra de intervjuede rådgiverne. I den grad iverksetting av tiltak er det som er viktig for positive endringer på samfunnsnivå, er det imidlertid avgjørende at de tiltaksplanene som utarbeides har et realistisk forhold til sannsynlighet for gjennomføring.

4.5 Skepsis og holdninger

Både rådgiverne og gårdbrukerne forteller om skepsis blant bønder i møte med klimarådgiving, og at uttrykk som «bærekraftig» og «klimanøytral» er begrep som kan virke avskrekkende. Skepsisen går blant annet på at mange føler at landbruket har et ufortjent stempel som «klimaversting» og at iverksetting av klimatiltak kommer som et krav på toppen av alle andre krav som stilles til gårdbrukere. Dette betyr ikke nødvendigvis at mange gårdbrukere er klimafornektere, men heller gir uttrykk for det vi har omtalt som løsningsskepsis (Brobakk, 2017). Dessuten er det svært få av de intervjuede bøndene som selv sier de er skeptiske, men henviste til gårdbrukere de kjente til eller visste om. En av rådgiverne mener at så mange som ni av ti av de besøkte gårdbrukerne har uttrykt en viss skepsis, og at de ikke helt har skjönt hva klimarådgiving er. Selv om dette er en subjektiv vurdering kan en anta at skepsisen blant dem som ennå ikke har søkt om klimarådgiving er høy.

I Trender 2024 måler vi skepsis til at landbruket skal iverksette strenge klimatiltak ved hjelp av ulike holdningsvariabler (se tabell 12). Her ser vi at et stort flertall mener klimautfordringene allerede tas seriøst i norsk landbruk og at det er viktigere å få ned utslippene i andre sektorer. I Trender 2024 har vi også sett at 36 prosent av de som er spurt, svarer at de ikke planlegger å søke om klimarådgiving, noe som også illustrerer skepsis. På den annen side har vi også påvist at gjennomført klimarådgiving oppleves som positivt og nyttig, og kan bidra til å redusere skepsisen. Dermed fremstår satsing på klimarådgiving som omstillingsrettet virkemiddel som et godt redskap til å bygge ned grad av skepsis blant norske bønder.

Tabell 12. Prosentandel som er helt eller delvis enig i følgende påstander om landbruk og klima. Tidsseriedata fra Trender i norsk landbruk, 2018-2024.

Påstander	2018	2020	2022	2024
Det er alt for store utslipp av klimagasser fra norsk landbruk	13	11	12	10
Jeg opplever at landbrukets klimautfordringer tas seriøst i norsk landbruk allerede i dag	64	69	67	63
Det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket	54	60	68	68

Å redusere det vi har beskrevet som løsningsskepsis er særs viktig, og det å gjennomføre klimarådgiving med fokus på tilpasninger på det enkelte bruk kan i denne sammenhengen bidra til å ufarliggjøre klimapolitikken, og gjøre gårdbrukerne bedre i stand til å tilpasse seg kravene som ligger i nasjonal klimapolitikk. Å “oversette” klimapolitiske utfordringer og klimamål for sektoren til mer håndgripelige størrelser og gjennomførbare tiltak på det enkelte gårdsbruk fremstår som fornuftig. Dataene som denne delrapporten baserer seg på viser at klimarådgiving og utarbeidelse av individuelle tiltaksplaner treffer godt i så måte. Gitt at andelen bønder som uttrykker skepsis til klimapolitiske tiltak og løsninger for landbrukssektoren er relativt stabil over tid, peker det også i en annen retning. I tillegg til å ufarliggjøre klimatiltak på gårdsnivå gjennom for eksempel klimarådgiving, bør tiltak utformes og kommuniseres på en måte som gjør at også skeptikerne gjennomfører tiltak som kan bidra til å redusere utslipp, tilpasse seg klimaendringer og/eller binde karbon. Her er det ikke et enten-eller, men et både-og.

4.6 Markedsføring, kommunikasjon og informasjon

Våre funn tyder på at økt kjennskap til ordningen, synliggjøring av rådgivingens nytteverdi, sammenhengen mellom god agronomi, økonomi og klimatiltak, og markedsføring av muligheten for en helhetlig gjennomgang av driften, kan redusere skepsis. Ufarliggjøring av klimadebatten i landbruket blir også nevnt som viktig knyttet til å endre holdninger. Å vektlegge det driftsforbedrende i kommunikasjonen av klimarådgiving pekes også på som viktig i tidligere forskning (Farstad et al., 2022) og henger i stor grad sammen med rådgiveres strategier for vellykket klimarådgiving (kapittel 3.2.2).

Økt informasjon og kommunikasjon om klimarådgivingsordningen kan altså være avgjørende for å få flere gårdbrukere med på klimarådgiving. De intervjuede gårdbrukerne ble kjent med tilbudet gjennom ulike kanaler som møter, tillitsvern i organisasjoner, landbruksfaglige prosjekter, informasjonsskriv, annen rådgiving fra rådgivingstjenesten, og informasjonsmøter fra faglagene. Som tidligere nevnt, er mange av de som var tidlig ute med å ha gjennomført klimarådgiving beskrevet som «fremoverlente» og initiativtakende bønder. Derimot, er svært mange bønder ikke aktive i prosjekter eller har tillitsvern i landbruksorganisasjoner. Dette viser at det er viktig å benytte flere kanaler for å nå ut informasjon til andre og flere gårdbrukere.

Tall fra Trender viser at kjennskap og oppslutning er høyere blant medlemmer i TINE og NLR, noe som sannsynligvis skyldes at tilbudet reklameres på deres hjemmesider og gjennom e-post til medlemmer. Fortsetter markedsføringen på denne måten, er det nok lav sannsynlighet for å nå de som ikke er medlemmer eller som ikke aktivt benytter seg av rådgivingsapparatet. Bønder lærer ofte fra andre bønder, og det er derfor viktig å fortsette arbeidet med spydspissbønder for å øke kjennskapet og oppslutningen rundt klimarådgivingsordningen, og forsøke å engasjere gårdbrukere uavhengig av medlemskap i TINE eller NLR. Dette kan for eksempel gjøres gjennom bondekaféer i regi av kommunale landbrukskontor hvor klimarådgivingsordningen er et tema til diskusjon.

Flere av de intervjuede rådgiverne gir uttrykk for at klimaarbeid handler mer om omstillingsevne enn om tid og ressurser, siden mange tiltak knyttet til produksjonsoptimalisering kan lette arbeidet for bonden. Nettopp dette fremstår som viktig når det gjelder å motivere til iverksetting av klimatiltak på eget bruk. I spørreundersøkelsen spurte vi de som verken har søkt klimaråd, eller ikke planlegger å benytte seg av tilbudet, om hovedårsaken til dette. I 2024 svarte 34 prosent at de er redde for å forplikte seg til noe som blir vanskelig å følge opp eller at de ikke har ressurser eller kapasitet til å legge inn flere oppgaver i driften. Det er derfor viktig at klimatiltak fremstår realistiske og tar hensyn til gårdbrukerens evne og økonomi, og at dette er et viktig moment i informasjonen om ordningen. Hvordan tiltak på bruksnivå kommuniseres, kan spille en rolle i denne sammenhengen, noe som også underbygges i tidligere internasjonal forskning (Vinco et al., 2023). Om en bonde i utgangspunktet er skeptisk til iverksetting av klimatiltak, kan det være bedre å kommunisere tiltak som positive for driften og produksjon på gården, med positiv klimaeffekt som et tilleggsgode.

5 Konklusjon og innspill til ordningen

Klimarådgivningsordningen ble startet som en treårig pilotordning under RMP (2021-2023). Etter søkeromgangen i oktober 2023 hadde 1506 gårdsbruk gjennomført klimarådgiving (Tabell 1). Ordningen ble evaluert, og i Jordbruksoppgjøret 2024 ble det bestemt at Klimarådgiving skal tas ut av RMP og overføres til en ny tilskuddsordning under Landbruksdirektoratet. Fra Landbruksdirektoratet arbeides det med å legge føringer for denne nye tilskuddsordningen.

Denne rapporten viser arbeidet i det treårige forskningsprosjektet Klimarådgiving som omstillingsrettet virkemiddel i jordbruket, som ble igangsatt i forbindelse med klimarådgivningspiloten. Problemstillingene som har vært utgangspunkt for prosjektet har vært å:

(i) undersøke hvilke bønder som benytter seg av klimarådgiving, deres motivasjon for å søke klimaråd og deres motivasjon for iverksetting av klimatiltak på eget bruk

(ii) undersøke rådgiveres strategier for en vellykket klimarådgiving, samt deres opplevelse av hvordan tilbudet treffer i brukergruppen

(iii) øke forståelsen av bondens forventninger til og behov for klimarådgiving og brukerspesifikk tiltaksplan basert på resultater fra klimakalkulatoren

(iv) gi innspill til evalueringen og revideringen av tilskuddsordningen for klimarådgiving som treårig pilotordning basert på brukernes erfaringer og ikke-brukernes begrunnelser for å avstå fra tilbudet

I rapporten sammenstilles analyser av intervju med klimarådgivere i Norsk landbruksrådgiving (NLR) og TINE, bønder som har søkt og fått innvilget klimarådgiving, samt resultater fra to spørreundersøkelser med spørsmål knyttet til ordningen (Trender i norsk landbruk, 2022 og 2024). De i alt 9 intervjuene med rådgivere og 9 med gårdbrukere ble gjennomført i første halvdel av 2023, med utvalg fra Trøndelag, Østlandet og Rogaland. 7 av de 9 gårdbrukerne driver med melkeproduksjon. Trender 2022 ble gjennomført vinteren 2021/2022 og Trender 2024 vinteren 2023/2024. Undersøkelsene organiseres som en seksjon i Trender i norsk landbruk, som er en landsrepresentativ undersøkelse blant norske bønder, som gjennomføres annethvert år av Ruralis.

5.1 Hovedfunn fra studiet

Her presenterer vi hovedfunn fra studiet, knyttet til de tre første problemstillingene ovenfor (i-iii). Dette er sammenstilt som bønders oppslutning, behov og motivasjon, og rådgiveres strategier og refleksjon rundt kompetanse og kapasitet.

5.1.1 Bønders oppslutning, behov og motivasjon

I Trender ble et representativt utvalg norske gårdbrukere spurt om de kjenner til tiltaket med klimarådgiving, og om de har benyttet seg av dette. Kjennskap til og oppslutning om klimarådgiving har økt fra 2022 til 2024. I 2024 svarte 12 prosent av de spurte at de har gjennomført klimarådgiving med utarbeidelse av tiltaksplan for eget bruk, mens 22 prosent sier de planlegger å gjennomføre dette. 31 prosent oppgir å ikke kjenne til tiltaket. Trender 2024 viser at oppslutning om tiltaket (*andel* som har gjennomført og planlegger å gjennomføre) er høyest i Innlandet, Vestfold og Telemark og Møre og Romsdal. Her er også kjennskapen høy. Lavest oppslutning finner vi i Agder og Troms og Finnmark. Her er kjennskapen samtidig lav. I Landbruksdirektoratets oversikt over *antall* innvilgede søknader ligger Innlandet, Trøndelag og Viken på topp. Dette reflekterer størrelsen på fylkene målt i antall aktive bruk, samlet produksjon og kapasiteten i rådgivingsapparatet.

I Trender 2024 oppgir syv av ti gårdbrukerne at tilskuddsordningen var en svært viktig eller ganske viktig årsak til at de søkte eller planlegger å søke om klimarådgiving. Blant de som har eller planlegger å gjennomføre klimarådgiving svarer seks av ti at ønsket om å lære mer om landbrukets

klimautfordringer er svært eller ganske viktig. I overkant av halvparten oppgir at ønsket om å øke sitt klimabidrag eller at de ser driftsmessige fordeler med å gjennomføre tiltak på eget bruk har vært viktig. Å bruke klimatall i markedsføring av produkter fra gården er noe mindre viktig. I Trender 2024 oppgir 28 prosent dette som svært eller ganske viktig. Tall fra Trender viser videre at jo større bruket er, jo høyere gårdsinntekten er og jo høyere landbruksfaglig utdanning bonden har, i jo større grad slutter man opp om tiltaket.

Selv om gårdbrukere i intervjuene forteller at effekten av de foreslåtte tiltakene er viktig, så er det økonomiske tilskuddet avgjørende for deltakelse, så lenge dette er en frivillig ordning. De intervjuede bøndene forteller at en grunn for å gjennomføre rådgivingen var for å kunne gjennomføre selvbestemte tiltak heller enn å håndtere fremtidige krav. Det vises også til, både fra bønder og rådgivere, at økonomiske intensiver som TINEs bærekraftstillegg for melk øker deltakelsen.

Gjennom intervjuene vises det til at det er ulike bønder som gjennomfører klimarådgiving, men at det er en overvekt av bønder som karakteriseres som endringsvillig og fremoverlent, og som er noe over gjennomsnittet interessert i klima og bærekraft. I forhold til produksjoner viser rådgiverne til at det er en overvekt av melkebønder som har deltatt. Selv om det generelt vises til at gårdbrukerne både på større og på mindre bruk har gjennomført rådgiving, så er det for melkebruk i hovedsak fulltidsbønder som har utvidet drifta si, som deltar.

Det kom også frem i intervjuene at gårdbrukerne finner klimaarbeid sterkt relatert til gårdsforbedrende arbeid, og at klimatiltak anses som vinn-vinn. Å vise samfunnet at landbruket bidrar og ha muligheten til å søke grønt lån i banken nevnes også som motiverende. Gårdbrukerne uttrykker en positiv holdning til klimarådgiving og klimarådgivere, og verdsetter den pedagogiske tilnærmingen med en helhetlige gjennomgang tilpasset gårdens behov. Klimakalkulatoren blir ansett som et nyttig verktøy, men både bønder og rådgivere peker på mangler og behov for forbedringer. Viktigheten av en praktisk rettet tiltaksplan tilpasset gårdsdriften understrekes, hvor bønder og rådgiver(e) utarbeider planen i fellesskap. Til tross for at mange tiltak ofte er kjente for bøndene, motiverer planen og gir en ny forståelse av mulige tiltak som både kan redusere klimautslipp og være driftsforbedrende.

Bøndene blir i hovedsak kjent med tilbudet gjennom egne rådgivingsorganisasjoner og faglag. En utfordring kan være at informasjonen som kommer gjennom rådgivingsorganisasjonene kun når ut til deres medlemmer. Møteplasser gjennom faglag eller kommuner er viktige settinger for å få ut informasjon om ordningen. Bønder lærer gjerne best av andre bønder og spesielt spydspissbønder kan være viktige for å få ut informasjon, og for å motivere flere til å gjennomføre klimarådgiving og tiltak. Rådgivere forteller også at klimaråd på ett bruk gir ringvirkninger i form av flere besøk på nabogårder.

Ikke-brukerne, det vil si de som oppgir at de ikke har planer om å benytte seg av tilbudet, begrunner dette i manglende kapasitet til å starte flere prosjekt på bruket og frykt for å forplikte seg til noe som blir vanskelig å følge opp (34 prosent, 2024-tall), at de ikke føler noe ansvar eller har tiltro til klimatiltak på bruksnivå (38 prosent, 2024-tall), eller at de mottar tilstrekkelig med rådgiving gjennom andre ordninger (18 prosent). I Trender 2024 er det totalt 36 prosent av de spurte bøndene som oppgir at de ikke planlegger å søke om klimarådgiving, mot 38 prosent i 2022.

5.1.2 Rådgivernes strategier og refleksjon rundt kompetanse og kapasitet

Rådgivernes hovedstrategi er å tilpasse rådgivingen til det enkelte bruk. Her er det viktig for rådgivere å sikre god kjennskap til bonden og bruket. Gjennom god dialog og diskusjoner mellom rådgiver(e) og bonde, og felles oppsatt tiltaksplan, styrkes også bondens eierskap til planen. Den helhetlige gjennomgangen av gårdsdrifta, skiller klimarådgivingen fra annen rådgiving. På melkebruk, der en har hatt to-til-en rådgiving, forteller bønder at å ha en rådgiver fra NLR og en fra TINE innen samtidig tid til dels har vært avgjørende for en vellykket rådgiving.

I tillegg legger rådgiverne vekt på å ha enkle, gjennomførbare tiltak i tiltaksplanen, med en hovedstrategi å ha fokus på «lavthengende frukt», som kan øke bondens mulighet og motivasjon til å

gjøre endringer. Å fokusere på klimatiltak som gir bedre drift (agronomi og økonomi), er en strategi, blant annet for å få med seg bønder som ikke er spesielt engasjert i klimaspørsmål. Rådgiverne motiverer også til å endre rutiner, samt til det å ha et langsiktig perspektiv.

I klimarådgivingen bruker rådgivere ulike verktøy i diskusjonene med gårdbrukerne. Mange rådgivere er også bevisste på å gi gårdbrukerne ny klimakunnskap, og det å gi praktisk kunnskap er en hovedstrategi. Dette knyttes også opp mot at flere mener gårdbrukerne til dels er lite informert eller feilinformert i forhold til kunnskap om klima. Klimakalkulatoren beskrives som et viktig verktøy, men datagrunnlaget kan forbedres, og av den grunn varierer bruken blant rådgiverne.

Rådgiverne som er intervjuet, har utdannelse gjennom NMBU-kurs og/eller kurs i egen organisasjon. NMBU-kurs blir vurdert til å gi en god grunnkunnskap om klima og landbruk som gir en trygghet i arbeidet som klimarådgiver, men at de kan bli for teoritunge. Interne kurs i rådgivingsorganisasjonene blir vurdert som mer praktisk orientert og til dels mer nyttig for senere rådgiving, men også litt for lette som eneste utdanning innen klima. Rådgiverne mener at en stadig vil ha behov for en oppfriskning og oppdatering på kunnskap, inkludert på bruk av klimakalkulatoren. Rådgiverne forteller også at det er mye læring i å gjennomføre klimarådgiving og gjennom å bruke klimakalkulatoren.

Klimarådgivingens brede fokus (helhet på gården) og brede nedslagsfelt (alle typer produksjoner) gjør det utfordrende for rådgiverne å ha kunnskap på alle områder. Per i dag synes hovedutfordringen å kunne gi helhetlig rådgiving til andre husdyrproduksjoner enn melkeproduksjon, og rådgiverne ser et stort potensial i å trekke inn andre aktører med husdyrfaglig kompetanse som rådgivere. I tillegg savner rådgivere bedre kunnskap for å demonstrere klimaeffekt samt for å gjøre økonomiske beregninger av klimatiltak.

Det er tydelig at kapasitet i rådgiverapparatet er en barriere for å kunne gjennomføre flere klimaråd hos bønder. Rådgiverne forteller at løsningen på kapasitetsutfordringene er å ansette flere rådgivere, og å motivere og utdanne flere av rådgiverne til å bli klimarådgivere. Grupperådgiving er også tenkt på som et tiltak for å løse flere bønder igjennom ordningen.

5.2 Innspill for videre utvikling av klimarådgivingsordningen

Innspill til evalueringen og revidering av tilskuddsordningen for klimarådgiving som treårig pilotordning basert på brukernes erfaringer og ikke-brukernes begrunnelser for å avstå fra tilbudet har vært en del av dette oppdraget. Det er gjennomgående for alle de intervjuede gårdbrukerne at de sitter igjen med et positivt inntrykk av klimarådgivingen og at den oppfattes som nyttig. Ordningen med klimarådgiving kjennetegnes likevel av å være i en pilotfase og har derfor noen utfordringer og potensielle forbedringer. Dette knyttes til kapasitet i rådgivingsapparatet, manglende kjennskap og skepsis blant gårdbrukerne, klimakalkulatorens rolle og funksjonalitet, og erfaringsdeling og informasjon om rådgivingens funksjon og innhold.

Oppslutning om ordningen (de som har gjennomført og de som planlegger å gjennomføre) må anses å være relativt lav (21 prosent i 2024), men har økt i hele pilotperioden. Vi anser potensialet for økt oppslutning som bra, og at klimarådgivingsordningen fremstår som formålstjenlig, gitt målene i Landbrukets klimaplan (Norges Bondelag, 2021). Det er sektoren, ikke enkeltbonden, som er forpliktet av Landbrukets klimaplan. Man er derfor avhengig av ordninger som påvirker motivasjonen til å gjennomføre frivillig, både med nytte for eget bruk og på vegne av sektoren. Ambisjonen om at alle skal ha fått et tilbud om å gjennomføre klimarådgiving på eget bruk innen 2025 fremstår imidlertid i overkant ambisiøs, gitt veksttakten i pilotperioden.

Økonomisk tilskudd og ønsket om bedre klimakunnskap er de fremste motivasjonsfaktorene blant gårdbrukere som har gjennomført klimarådgiving. Både bønder og rådgivere mener det er viktig å opprettholde tilskuddsordningen for å få flere med. Det blir også nevnt at økt tilskuddssats kan være en mulighet, en bonde nevner dette for å gi tilskudd til egeninnsatsen som legges inn av bonden, og en

rådgiver nevner dette i forbindelse med at de ser det er mer arbeid per besøk enn det som dekkes av dagens tilskudd. I tillegg nevnes det som en mulig forenkling av ordningen at tilskuddet går rett til rådgivingsorganisasjonen slik at bonden både slipper søknadsprosessen og selv å legge ut for rådgivingen i påvente av etterbetaling fra RMP. Resultater fra Trender kan tyde på at dette har betydning: sannsynligheten for å søke klimaråd øker med gårdsinntekten. I tillegg, nevner flere TINEs bærekraftstillegg som en ekstra motivasjon for å gjennomføre rådgiving. Dette nevnes også som en mulighet for andre produksjoner, eksempelvis for svineproduksjon.

Vi anbefaler videre tiltak for å øke både oppslutningen og kjennskapen til ordningen, spesielt i fylkene med lav kjennskap og lav oppslutning. Fylker med lav kjennskap har også lav oppslutning, og bør prioriteres.

Det bør legges enda mer vekt på informasjonsspredning og erfaringsdeling, blant annet for å redusere barrierene for å søke klimarådgiving og overbevise de som er skeptiske. Etablerte møteplasser og informasjonskanaler som e-post, nettsider og medlemsbrev bør benyttes. Rådgivere forteller at de deltar på møter med bønder holdt av kommuner, faglag eller TINE. Her er erfaringen at spesielt fysiske møter, i motsetning til Teams møter, resulterer i flere bestillinger av klimarådgiving i etterkant. Det vises også til at slike møter utenfor egen rådgivingsorganisasjon er viktige for å nå andre enn egen medlemsmasse. Et godt eksempel er bondekaféer i regi av kommunale landbrukskontor hvor klimarådgivingsordningen er et tema til diskusjon.

En annen måte å spre kunnskap om ordningen, og «ufarliggjøre» klimaarbeid på eget bruk, er gjennom spydspissbønder i regi av Bondelaget. Spydspissbønder har vist seg å være viktige for å få med flere bønder i klimarådgivingsordningen, og få flere bønder til å fortelle om egne tiltak og positive erfaringer med egne klimaråd.

Vår evaluering viser at mange foreslåtte tiltak ikke nødvendigvis medfører økt arbeidsmengde, økte kostnader eller behov for store investeringer – men tvert imot har positive (tilleggs)effekter på produksjon og dyrehelse. De intervjuede rådgiverne forteller om redusert skepsis etter gjennomført rådgiving, og bøndene uttrykker at rådgivingen anses som nyttig. Dette er erfaringer som bør deles, for å bygge ned skepsis og øke motivasjonen blant gårdbrukerne. Resultater fra Trender viser at i overkant av en tredel av gårdbrukerne oppgir at de ikke planlegger å søke om klimaråd. Det kan være viktig å informere denne gruppen om at klimarådgiving oppleves som nyttig av de som har gjennomført, og at foreslåtte tiltak kan ha flere effekter enn de rent klimamessige.

Samarbeidet mellom rådgivere fra TINE og NLR beskrives av intervjuede bønder som godt, og at samarbeidet dels var avgjørende for at de opplevde rådgivingen som nyttig for å se helheten i deres produksjoner. For rådgiverne er dette samarbeidet nytt, og også de vurderer samarbeidet som godt og viktig for å se helheten på melkebrukene. For gårdbrukerne sikrer dette også helheten i tiltaksplanen, med vektlegging både av det som skjer utenfor fjøset og inni. Basert på innsamlede data anbefales det også å legge til rette for at flere aktører enn NLR og TINE deltar i ordningen. Gårdbrukerne trekker frem Nortura og Norsvin.

Skal man nå målene om å få alle gårdbrukerne med i ordningen, er det viktig å øke kapasiteten både i utdanningen av rådgivere, og i selve rådgivingsapparatet. Her er det store fylkesvise forskjeller, som bør adresseres. Å gjennomføre grupperådgiving krever mindre tid og ressurser enn individuell rådgiving. Mer bruk av grupperådgiving kan derfor være en måte å øke kapasiteten på, men dette er rådgivingen som har lavest oppslutning blant gårdbrukerne. På den annen side mister man da det individuelle og helhetlige fokuset på det enkelte bruk, som er en av de positive sidene ved ordningen som trekkes frem både av bøndene og rådgiverne.

Klimakalkulatoren oppfattes fremdeles som komplisert og usikker av mange. Sikrere tallgrunnlag, styrket kunnskap om klimakalkulatoren hos rådgiverne, og tydeligere informasjon om hva dataene bonden deler brukes til, kan bidra til å forbedre klimakalkulatoren.

Både i intervjuer med bønder og med rådgivere diskuteres det fordeler ved å få flere med, både knyttet til å beholde dette som en frivillig ordning, og ved å innføre dette som et krav. Spesielt bønder trekker frem fordeler med å beholde den frivillige ordningen. Dette knyttes også opp mot å bedre kunne sikre hvilke tall og opplysninger en gir fra seg fra gården. I tillegg har bønder allerede veldig mange krav å forholde seg til, samt at vi er inne i en tid der mange bønder har bekymringer knyttet til økte kostnader, der ressurser (midler og tid) er svært begrenset.

Noen av rådgiverne nevner imidlertid at krav om klimarådgiving ville ført til at flere bønder ville gjennomføre klimarådgiving. I tillegg nevnes det at det allerede i dag er en del instanser som krever eller legger stor vekt på om en har gjennomført klimarådgiving for å få tilskudd eller gode betingelser på lån eller forsikringer.

Vi har her pekt på tiltak vi mener kan øke oppslutningen om klimarådgiving med utarbeidelse av tiltaksplan basert på klimakalkulatoren. Mens økt informasjon om ordningens fokus på klimatiltak som også er driftsforbedrende kan ha god effekt, er det likevel vanskelig å se for seg at alle gårdbrukere vil benytte seg av tilbudet med utgangspunkt i kunnskapsgrunnlaget denne rapporten har. Det behøves mer kunnskap om gårdbrukere som er skeptiske til klimarådgiving og hva som kan bidra til å motivere disse til endret praksis, særlig fordi dette utgjør en relativt stor andel av norske bønder.

Det overordnede målet for både denne ordningen og for andre klimatiltak i sektoren må uansett være at tiltak på bruksnivå iverksettes, gitt de mange og omfattende utfordringene klimaendringene skaper for de som produserer maten vår.

6 Referanser

- Arbuckle Jr, J. G., Morton, L. W., & Hobbs, J. (2015). Understanding farmer perspectives on climate change adaptation and mitigation: The roles of trust in sources of climate information, climate change beliefs, and perceived risk. *Environment and behavior*, 47(2), 205-234.
- Asplund, T. (2014). *Climate change frames and frame formation: An analysis of climate change communication in the Swedish agricultural sector*. [Doktorgradsavhandling]. Linköpings universitet. <https://doi.org/10.3384/diss.diva-105997>.
- Austgulen, M.H. & Stø, E. (2013). Norsk skepsis og usikkerhet om klimaendringer. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), 123-152.
- Barnes, A. P., & Toma, L. (2012). A typology of dairy farmer perceptions towards climate change. *Climatic Change*, 112, 507-522.
- Brobakk, J. (2017). Klima for endring? Norske bønders holdninger til klimaendring og klimapolitikk. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 33(3-4), 272-291.
- Brown, C., Kovács, E., Herzon, I., Villamayor-Tomas, S., Albizua, A., Galanaki, A., ... & Zinngrebe, Y. (2021). Simplistic understandings of farmer motivations could undermine the environmental potential of the common agricultural policy. *Land Use Policy*, 101, 105136.
- Burton, R. J. & Farstad, M. (2019). Cultural Lock-in and Mitigating Greenhouse Gas Emissions: The Case of Dairy/Beef Farmers in Norway. *Sociologia Ruralis*, 60(1), 20-39.
- Burton, R. J., & Otte, P. P. (2022). Promoting climate change mitigation in agriculture: do we need to account for farm family life-cycle? *Journal of Rural Studies*, 96, 270-281.
- Darnhofer, I. (2020). Farming from a process - relational perspective: making openings for change visible. *Sociologia Ruralis*, 60(2), 505-528.
- Davidson, D. J., Rollins, C., Lefsrud, L., Anders, S., & Hamann, A. (2019). Just don't call it climate change: climate-skeptic farmer adoption of climate-mitigative practices. *Environmental Research Letters*, 14(3), 034015.
- de Boon, A., Sandström, C., & Rose, D. C. (2022). Governing agricultural innovation: A comprehensive framework to underpin sustainable transitions. *Journal of Rural Studies*, 89, 407-422.
- Duffy, B., Malcolm, F., May, G., Hewlett, K., & Haggard, T. (2022). *Public perceptions on climate change*. PERITIA: Policy. Expertise and Trust. <https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/assets/peritia-climate-change%E2%80%8B.pdf>
- Farstad, M., Forbord, M., & Klerkx, L. (2024). A blessing in disguise: advisers' experiences with promoting climate change mitigation among Norwegian farmers. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 1-25.
- Farstad, M., Melås, A. & Klerkx, L. (2022). Climate considerations aside: What really matters for farmers in their implementation of climate mitigation measures. *Journal of Rural Studies*, 96, 259-269.
- Flemonsæter, F., Bjørkhaug, H., & Brobakk, J. (2018). Farmers as climate citizens. *Journal of Environmental Planning and Management*, 61(12), 2050-2066.
- Gomes, A., & Reidsma, P. (2021). Time to Transition: Barriers and Opportunities to Farmer adoption of soil GHG Mitigation Practices in Dutch Agriculture. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 5.

- Haigh, T., Koundinya, V., Hart, C., Klink, J., Lemos, M., Mase, A. S., ... & Widhalm, M. (2018). Provision of climate services for agriculture: public and private pathways to farm decision-making. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 99(9), 1781-1790.
- Kalimba, U. B., & Culas, R. J. (2020). Climate change and farmers' adaptation: Extension and capacity building of smallholder farmers in Sub-Saharan Africa. *Global Climate Change and Environmental Policy: Agriculture Perspectives*, 379-410.
- Klerkx, L., Stræte, E.P. & Kvam, G.T. (2017). Achieving best-fit configurations through advisory subsystems in AKIS: case studies of advisory service provisioning for diverse types of farmers in Norway. *The Journal of Agricultural Education and Extension* 23(3), 213-229.
- Kreft, C., Angst, M., Huber, R., & Finger, R. (2023). Farmers' social networks and regional spillover effects in agricultural climate change mitigation. *Climatic Change*, 176(8).
- Kvalvik, I., S. Dalmannsdottir, H. Dannevig, G. Hovelsrud, L. Rønning & Uleberg, E. (2011). Climate change vulnerability and adaptive capacity in the agricultural sector in Northern Norway. *Acta Agricultura Scandinavica. Section B – Soil and Plant Science*, 61(1), 27-37.
<https://doi.org/10.1080/09064710.2011.627376>.
- Kvam, G.T. & Stræte, E.P. (2018). *Rådgiving i landbruket – en casestudie*. R-1/18. Trondheim: Ruralis – Institutt for rural og regionalforskning.
- Läpple, D. (2023). Information about climate change mitigation: what do farmers think?. *EuroChoices*, 22(1), 74-80.
- Lujala, P., Lein, H. & Rød, J. K. (2015). Climate change, natural hazards, and risk perception: the role of proximity and personal experience. *Local Environment* 20(4), 489-509.
- Melås, A. (2020). *Muligheter og barrierer for innføring av klimatiltak på norske gårder*. (R-8/20). Ruralis – Institutt for rural og regionalforskning.
- Moerkerken, A., Blasch, J., Van Beukering, P., & Van Well, E. (2020). A new approach to explain farmers' adoption of climate change mitigation measures. *Climatic Change*, 159, 141-161.
- Norgaard, K. M. (2011). *Living in Denial. Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262015448.003.0008>.
- Norges Bondelag (2021). *Landbrukets Klimaplan 2021-2030*.
- Norton, G. W., & Alwang, J. (2020). Changes in agricultural extension and implications for farmer adoption of new practices. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 8-20.
- Prokopy, L. S., Arbuckle, J. G., Barnes, A. P., Haden, V. R., Hogan, A., Niles, M. T., & Tyndall, J. (2015). Farmers and climate change: A cross-national comparison of beliefs and risk perceptions in high-income countries. *Environmental management*, 56, 492-504.
- Prop. 118S (2019-2020). *Endringer i statsbudsjettet 2020 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2020 m.m.)*. Landbruks- og matdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-118-s-20192020/id2703655/>
- Raj, S. & Garlapati, S. (2020). Extension and Advisory Services for Climate-Smart Agriculture. In: Venkatramanan, V., Shah, S., Prasad, R. (eds) *Global Climate Change: Resilient and Smart Agriculture*, 273-299. Springer
- Rhymes, J. M., Arnott, D., Chadwick, D. R., Evans, C. D., & Jones, D. L. (2023). Assessing the effectiveness, practicality and cost effectiveness of mitigation measures to reduce greenhouse gas emissions from intensively cultivated peatlands. *Land Use Policy*, 134, 106886.

- Skarbø, K. & Vinge, H. (2012). *Vestlandsjordbruket og den doble klimapåverknaden. Perspektiv frå næringa på direkte og indirekte effekter av klimaendringane*. (Vestlandsforskningsrapport nr. 17/2012). Vestlandsforskning.
- TINE (2023). *Bærekrafttillegget krever ditt samtykke*. <https://medlem.tine.no/aktuelt-fra-tine/baerekraftstillegget-krever-ditt-samtykke>
- Tzemi, D., & Breen, J. (2019). Climate change and the agricultural sector in Ireland: examining farmer awareness and willingness to adopt new advisory mitigation tools. *Climate Policy*, 19(5), 611-622.
- Vinco, E., Morrison, N., Bourassa, J., & Lhermie, G. (2023). Climate policy and Canadian crop production: A qualitative study of farmers' attitudes and perceptions towards nitrous oxide reductions. *Journal of Cleaner Production*, 418, 138108.
- Westberg, N.B., Skurtveit, E., Bruvoll, A., Halland, H. og Brobakk, J. (2024). *Evaluering av pilotperiode for tilskudd til klimarådgiving*. MENON-Publikasjon. Nr. 29/2024. <https://www.menon.no/wp-content/uploads/2024-29-Evaluering-av-pilotperiode-med-klimaradgivning-1.pdf>
- Zahl-Thanem, A. og A. Melås (2022). *Trender i norsk landbruk 2022. En nasjonal spørreundersøkelse blant bønder i Norge*. Ruralis-rapport, R-10/22.

7 Vedlegg

Vedlegg 1. Variabeloversikt, regresjonsanalyse. Bakgrunnsvariabler som ble benyttet i regresjonsanalysen.

Variabel	
Kjønn	1=mann
	2=kvinne
Alder	Kontinuerlig, fra lavest til høyest alder
Gårdsinntekt (inntekt fra bruket)	1=0-99 000 kroner
	2=100-199 000 kroner
	3=200-399 000 kroner
	4= 400 000 kroner og over
Bruksstørrelse (eid areal i drift)	1=0-99 daa
	2=100-249 daa
	3=250-499 daa
	4=500-999 daa
	5=1000 daa og over
Landbruksfaglig utdanning	1=Nei
	2=Videregående skole
	3=Universitet/høyskole
Tilskuddsordning viktig (Dersom du har mottatt, eller planlegger å motta klimaråd, hvor viktig er følgende: At klimarådgivingen er knyttet opp mot en tilskuddsordning)	1=svært viktig 2=ganske viktig 3=hverken eller 4=ganske lite viktig 5=svært lite viktig
Påstand: Det er alt for store klimagassutslipp fra norske bruk	1=Helt uenig
	2=Ganske uenig
	3=Verken eller
	4=Ganske enig
	5=Helt enig
Prioritere sterkere i landbrukspolitikken: Redusere klimagassutslippene	1=Prioritere mye svakere
	2=Prioritere noe svakere
	3=Som i dag
	4=Prioritere noe sterkere
	5=Prioritere mye sterkere
Hvordan tror du ditt bruk vil bli påvirket av klimaendringer de neste 10 årene	1=Svært positivt
	2=Noe positivt
	3=Ingen betydning
	4=Noe negativt
	5=Svært negativt

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter.